

Emma Viista

KELLUTUKSEN MUOVAAMA KOKOELMA

TIIVISTELMÄ

Emma Viista : Kellutuksen muovaama kokoelma

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen media tutkinto-ohjelma

Huhtikuu 2019

Tämä pro gradu -tutkielma tarkastelee sitä, kuinka kellutus muovaava kirjastoyksiköiden kokoelmia ja vaikuttaa aineistojen liikkeisiin. Kellutuksella ja kelluvalla kokoelmalla tarkoitetaan kokoelmanhallinnan tapaa, jossa aineistot jäävät siihen kirjastoyksikköön, johon asiakas ne palauttaa. Aineistoilla ei siis perinteisestä mallista poiketen ole kotikirjastoa, johon ne palautuessaan lähetettäisiin takaisin. Tutkimusta kelluvista kokoelmista on erityisesti Suomessa tehty vasta niukasti, joten tämän pro gradu -tutkielman avulla pyrittiin tarjoamaan lisää tietoa ja näkökulmia, joiden kautta kellutusta voidaan tarkastella.

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millä tavoin kellutuksen vaikutukset voidaan nähdä eri kirjastoyksiköiden kokoelmissa. Lisäksi oltiin kiinnostuneita siitä, miten aineistoja kertyy ja miten niitä katoaa eri kirjastoyksiköissä, ja mitkä seikat tähän mahdollisesti vaikuttavat. Varsinaiset tutkimuskysymykset olivat seuraavanlaiset: 1. Miten aineistot liikkuvat kellutuksessa? 2. Muodostaako aineistojen kelluttaminen kirjastoyksiköihin tietynlaisia kokoelmia? 3. Miten ja millaista aineistoa eri kirjastoyksiköihin kertyy kellutuksen myötä? 4. Miten ja millaista aineistoa eri kirjastoyksiköistä katoaa kellutuksen myötä?

Tutkimus toteutettiin laadullisena haastattelututkimuksena. Aineiston analysoimiseen käytettiin sisällönanalyysia. Tutkimuksen kohteina olivat Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastot. Kummastakin kaupunginkirjastosta haastateltiin kirjastossa sillä hetkellä työskenteleviä henkilöitä. Yhteensä haastatteluja tehtiin kahdeksan, joista viisi oli Tampereelta ja kolme Jyväskylästä.

Tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan kellutus on yleisesti ottaen parantanut kirjastojen kokoelmia, ja sen vaikutukset ovat nähtävissä erityisen hyvin pienemmissä kirjastoyksiköissä. Aineistojen liikkuminen vapaasti yksiköiden välillä pitää kokoelmat monipuolisempina ja tuoreempina, ja asiakkaiden mielenkiinnonkohteet ja lainaustottumukset muovaavat niitä entisestään. Koska aineistojen kertyminen ja katoaminen on epätasaista eri yksiköiden välillä, korostuvat kokoelmatyössä aineistojen tasaamisen eri keinot, poistojen tekeminen ja tehokas kokoelmanhallinta ylipäättään.

Avainsanat: kelluva kokoelma, kokoelmatyö, yleinen kirjasto, kirjastoaineistot

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
2	KOKOELMATYÖ	3
2.1	Määritelmä.....	3
2.2	Lähtökohtia kokoelmatyöhön	4
2.3	Kokoelmien evaluointi	6
2.4	Kokoelmayhteistyö	7
3	KELLUVA KOKOELMA	11
3.1	Määritelmä.....	11
3.2	Kellutuksen historiaa	12
3.2.1	Kelluttaminen maailmalla.....	12
3.2.2	Kelluttaminen Suomessa	13
3.3	Kellutuksen vaikutukset	14
3.3.1	Asiakkaiden rooli kellutuksessa	15
3.3.2	Kellutuksen tuomat säästöt.....	16
3.3.3	Vaikutus henkilökuntaan	17
3.3.4	Keskitetty aineistonvalinta	18
3.4	Kellutuksen haasteet	19
3.5	Kellutusmallit	20
4	TUTKIMUSMENETELMÄT	22
4.1	Laadullinen tutkimus	22
4.2	Haastattelu menetelmänä	23
4.2.1	Puolistrukturoitu haastattelu	24
4.2.2	Asiantuntijahaastattelu.....	24
4.3	Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä.....	25
4.4	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	25
4.5	Tutkimuksen toteutus	26
4.5.1	Aineistonkeruu	26
4.5.2	Tutkimusaineiston analyysi	27
5	TUTKIMUSTULOKSET	28
5.1	Taustatietoa Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastoista.....	28
5.2	Taustatietoa vastaajista	30
5.3	Kelluvat ja kellumattomat aineistot	30
5.4	Kokoelmien rakentuminen	31
5.4.1	Kokoelmat ennen kelluttamista	31
5.4.2	Kokoelmat kelluttamisen myötä.....	33
5.5	Aineistojen kertyminen ja katoaminen	35
5.6	Aineistojen tasaaminen.....	37
5.7	Aineistonvalinnan keskittäminen	39
5.8	Aineistojen liikkuminen yksiköiden välillä	40
5.9	Fyysiset tilat.....	41
5.10	Asiakkaat kelluttajina	43
5.11	Yhteenvetoa tuloksista.....	46
6	DISKUSSIO	47
6.1	Tutkimuksen haasteet	49
6.2	Mahdollisuudet jatkotutkimukselle	50

7	JOHTOPÄÄTÖKSET	52
	LÄHTEET	53
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Taloudellisen tilanteen kiristyminen yhteiskunnassamme näkyy jatkuvasti myös kirjastojen toiminnassa. Budjetit kutistuvat, ja sitä kautta kirjastojen mahdollisuudet tarjota monipuolisia palveluita heikkenevät. Tästä seuraa se, että kirjastojen on pyrittävä yhä sinnikkäämmin kehittämään toimintaansa ja löytämään uusia toimintatapoja, joiden avulla ylimääräiset kustannukset saataisiin pidettyä kurissa ja vastaavasti kirjastot säilytettyä tehokkaina palveluntarjoajina. Yhtenä vastauksena näihin haasteisiin on kelluva kokoelma, joka ei ainoastaan auta vähentämään kirjastojen toimintakuluja, vaan on sen lisäksi kokoelmanhallinnan malli, joka parhaimmillaan lisää asiakastyytyväisyyttä ja aineistojen kiertomääriä. Kellutuksessa aineistoilla ei ole kotikirjastoa, vaan ne jäävät siihen kirjastoon, johon asiakas ne kulloinkin palauttaa.

Suomessa kelluva kokoelma on otettu osaksi kokoelmanhallintaa jo useassa kirjastossa, ja yhä useampi harkitsee sen käyttöönottoa tulevaisuudessa. Kasvavasta suosiostaan huolimatta kellutuksesta on saatavilla vain hyvin niukasti tieteellisiä tutkimustuloksia tai kirjallisia teoksia. Vääriskoski-Kaukasen (2017) pro gradu -tutkielma on tähän mennessä ainut Suomessa julkaistu yliopistotason tutkimus, joka käsittelee kelluttamista yleisissä kirjastoissa. Edes muualla maailmassa, kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa kellutus ei ole ilmiönä enää yhtä uusi kuin Suomessa, ei ole juurikaan ilmestynyt sitä käsitteleviä teoksia. Bartlett (2014) onkin ainoa kirjastoalan ammattilainen, joka on julkaissut kellutusta käsittelevän kirjan. Opinnäytetöitä on sen sijaan ehditty julkaisemaan jo useampia, kuten myös yksittäisiä kirjastoja koskevia raportteja ja lehtiartikkeleita.

Tämä tutkielma käsittelee sitä, kuinka kellutus vaikuttaa yleisten kirjastojen kokoelmiin ja aineistojen liikkumiseen. Näin ollen tarkoitus ei ollut niinkään selvittää kellutuksen yleisiä hyötyjä tai haittoja, vaan ennemminkin saada käsitys siitä, miten ja minkälaisin perustein kellutus muovaa eri kirjastoyksiköiden kokoelmia. Tarkastelun kohteeksi valittiin Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastot, joita vertailemalla pyrittiin muodostamaan käsitys kellutuksen vaikutuksesta kokoelmiin niin paikallisella kuin kaupunkien väliselläkin tasolla.

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena puolistrukturoituja asiantuntijahaastatteluja hyödyntäen. Koska ainakin toistaiseksi suurin osa aineistojen

liikkeiden seurannasta kellutuksessa perustuu kirjastohenkilökunnan omiin havaintoihin, oli luontevinta toteuttaa tutkimus juuri heitä haastattelemalla. Tutkimusaineiston käsittely puolestaan tapahtui laadullisen sisällönanalyysin avulla, jossa haastattelut purettiin ja jäsenneltiin sitten ennalta määriteltyjen teemakategorioiden perusteella.

Tutkielman ensimmäisessä luvussa käsitellään kokoelmatyötä yleisellä tasolla, mukaan lukien sen lähtökohtia ja tavoitteita. Toisessa luvussa annetaan ensin tarkempi määritelmä kelluvalle kokoelmalle ja tarkastellaan sen jälkeen kellutuksen ominaisuuksia ja vaikutuksia kirjastoihin. Kolmannessa luvussa käydään läpi käytetyt tutkimusmenetelmät, kuten asiantuntijahaastattelu ja sisällönanalyysi sekä esitellään varsinaiset tutkimuskysymykset. Neljännessä luvussa annetaan aluksi taustatietoa tutkimuksen kohde-kirjastoista ja esitellään sitten tutkimuksen varsinaiset tulokset, kun taas viidennessä ja viimeisessä luvussa käydään läpi vertailevaa keskustelua saatujen tulosten ja aiemmin aiheesta esitetyn välillä, tehdään yhteenvetoa tutkimuksesta ja pohditaan myös mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 KOKOELMATYÖ

Tässä luvussa tarkastellaan kirjastoissa tehtävää kokoelmatyötä. Aluksi määritellään se, mitä kokoelmatyö on ja millaiset ovat sen lähtökohdat. Sen jälkeen käsitellään kokoelmien evaluointia sekä lopuksi vielä kirjastojen välistä kokoelmayhteistyötä, johon kelluvat kokoelmatkin linkittyvät.

2.1 Määritelmä

Wilénin ja Kortelaisen (2007) mukaan on kaksi erilaista tapaa ymmärtää kokoelmatyö. Se voidaan määritellä päivittäiseksi työksi kokoelmien parissa, kuten aineiston järjestäminen, poistaminen, siirtäminen ja korjaaminen. Kokoelmatyö voidaan kuitenkin nähdä myös "yleisenä pohdintana kokoelmien luonteesta". Tällöin mennään syvemmälle kokoelman toimivuuteen analysoimalla esimerkiksi sitä, millainen kokoelman rakenne on tai miten asiakkaat suhtautuvat siihen. Jälkimmäistä määritelmää kokoelmatyöstä on hankalaa, eikä välttämättä edes mielekästä, erottaa kokoelmatutkimuksen määritelmästä. (Wilén & Kortelainen 2007, 18-19.) Wilén ja Kortelainen toteavatkin, että raja näiden kahden välillä on "häilyvä". Ihannetapauksessa kokoelmatyö ja kokoelmatutkimus sulautuvatkin lähestulkoon yhdeksi ja tarjoavat molemminpuolista tukea ja ratkaisuja niin teoriassa kuin käytännön työssä. (Wilén & Kortelainen 2007, 8.)

Kokoelmatyöstä voidaan puhua myös termein kokoelman kehittäminen ja kokoelmanhallinta, kuten Johnson (2009) tekee. Alun perin kokoelman kehittämiseen katsottiin kuuluvan sellaisia toimintoja kuten aineiston valinta, kokoelman analysointi ja käyttötutkimus, resurssien ja budjetin hallinta sekä kirjaston kehittämispolitiikan laatiminen. Myöhemmin 1980-luvulla tällaiselle toiminnalle tarjottiin kattotermiksi kokoelmanhallintaa, joka piti sisällään sekä kokoelmien kehittämisen että laajemman päätöksenteon jo valmiiksi hankitun aineiston säilyttämisestä, karsinnasta ja siirroista. Tästä määritelmästä huolimatta termejä käytetään nykyään paljolti synonyymeina. (Johnson 2009, 371-372; Wilén & Kortelainen 2007, 26-27.) Myös tässä tutkielmassa niillä tarkoitetaan samaa.

Kokoelman kehittämiseen on olemassa monia tapoja. Arkisimpina keinoina voidaan pitää jokapäiväisessä työssä opitun hyödyntämistä, muiden alan ihmisten luotettavaksi toteamien tapojen omaksumista tai omaa intuitiota. Kokoelman kehittäminen voi perustua yhtä lailla myös tutkimustietoon ja –menetelmiin. Teoriatasolla olevan tiedon siirtäminen käytäntöön on kuitenkin aina epävarmaa, eikä sitä voi suoraan soveltaa kaikkiin kokoelmiin, sillä vain harva niistä on keskenään riittävän samanlaisia. Wilén ja Kortelainen korostavatkin, että hyvä kirjastokokoelma syntyy ainoastaan "systemaattisella työllä, joka tarvitsee tuekseen teoriaa, menetelmiä ja näiden käytäntöön soveltamista". (Wilén & Kortelainen 2007, 16-17.)

2.2 Lähtökohtia kokoelmatyöhön

Kokoelmatyön perusta muodostuu kolmesta keskeisestä tekijästä, jotka ovat kirjaston rooli, käyttäjät ja aineisto. Samaan aikaan nämä kolme ovat myös kokoelmatyön ongelmakohtia, joiden ratkaisemiseen kokoelmatyön onnistuminen nojaa. Myös kokoelmien suunnittelu ja evaluointi ovat kuuluvat olennaisesti niihin kokoelmatyön prosesseihin, jotka vaativat tuekseen kirjaston roolin, käyttäjien ja aineiston tuntemusta, ja jotka taas omalta osaltaan tukevat näiden kolmen ymmärtämistä. (Pors 1990; tässä Mäkinen & Wilén 1992, 5-7.)

Kirjaston rooli sekä yhteiskunnallisella että paikallisella tasolla on ensimmäinen merkittävä kokoelmatyön lähtökohta. Yhteiskunnallisesti kirjaston toimintaan vaikuttavat sille laissa määrätyt velvoitteet, tehtävät ja tavoitteet. (Mäkinen & Wilén 1992, 8-9.) Suomessa kirjastojen toimintaa ohjaa laki yleisistä kirjastoista. Kirjastolaki (1492/2016) määrittelee yleisten kirjastojen tehtäväksi tarjota käyttäjilleen tietoa, ohjausta tiedon hankintaan ja pääsyn kirjaston aineistoihin. Kirjastojen tulee ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa, joka palvelee käyttäjien tiedontarpeita sekä edistää lukemista ja kirjallisuutta. Vuodesta 2017 alkaen kirjastolaissa on alettu vaatia myös aineistojen varaamisen, käytön ja lainaamisen maksuttomuutta. Lain tavoitteena on taata, että väestöllä on yhdenvertaiset mahdollisuudet sivistykseen, kulttuuriin, oppimiseen ja tiedon saavutettavuuteen. Lisäksi pyritään tukemaan aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta. (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016.) Hankintojen koordinointi, poistojen tekeminen ja aineiston varastointi sekä aineistojen

omistussuhteiden määrittäminen eri yksiköiden välillä sen sijaan kuuluvat niihin työnjakoon liittyviin kysymyksiin, jotka kirjastojen on ratkaistava vähintäänkin paikallisella tasolla. Tämä työnjako vaikuttaa suoraan siihen, kuinka kokoelmatyötä pystytään käytännössä toteuttamaan. (Mäkinen & Wilén 1992, 6-8.)

Myös käyttäjäkunnan tunteminen on olennainen osa onnistunutta kokoelmatyötä, sillä kattavan kokoelman rakentamiseksi on ymmärrettävä sitä käyttävien asiakkaiden tarpeita ja heidän suosimiaan tiedonhankinnan kanavia. Kirjastohenkilökunnalle on yleensä muodostunut jonkinlainen ymmärrys kirjaston käyttäjäkunnasta, mutta usein tämä ymmärrys saattaa olla heikkoa tai vanhentunutta. (Gregory 2011, 15-16; Mäkinen & Wilén 1992, 6-7.) Lisäksi käyttäjien tiedontarpeiden selvittäminen saattaa olla vaikeaa erityisesti suurissa tai monialaisissa kirjastoissa, sillä niissä käyttäjiä ei välttämättä pysty rajaamaan selkeisiin käyttäjäryhmiin, joiden pohjalta analyysia lähdettäisiin tekemään. Tästä johtuen käyttäjien tiedontarpeiden tunteminen ja siten myös aineistonvalinta voi osoittautua yllättävän haasteelliseksi. (Wilén & Kortelainen 2007, 27.) Käyttäjäkuntaa ja sen tarpeita voidaan pyrkiä kartoittamaan esimerkiksi havainnoinnilla, palautekyselyillä tai käyttäjätutkimuksella. Myös asiakkaiden antama suullinen palaute voi auttaa ymmärtämään paremmin sitä, minkälaisilla kokoelmilla näiden tiedontarpeita voidaan parhaiten tukea.

Kokoelmatyön kolmantena tekijänä on aineistohankinta, jota ohjailee kokoelmien kehittämispolitiikka tai hankintaohjelma. Sen avulla määritetään, minkälaista aineistoa kirjasto hankkii ja kuinka paljon. Lisäksi se vastaa kysymyksiin aineiston varastoinnista ja poistamisesta. Useimmat kirjastot pitävät kokoelmiensa kehittämispolitiikkaa painetussa dokumenttimuodossa. (Evans 2012, 70-71.) Näin ei kuitenkaan aina ole, vaan kehittämispolitiikka saattaa myös olla ainoastaan kokoelmien kehittämisestä vastaavan henkilön tai henkilöiden tiedossa. Kokoelmien kehittämispolitiikan laatiminen ja noudattaminen vaativat kokoelman perinpohjaista tuntemista ja säännöllistä evaluointia: mikä on kokoelman tila tällä hetkellä, mitkä ovat sen heikkoudet ja vahvuudet sekä mihin suuntaan kokoelmaa halutaan tulevaisuudessa kehittää. Tämä on kaikessa laajuudessaan erittäin haastava tehtävä, minkä vuoksi kehittämispolitiikka on saanut osakseen myös kritiikkiä: sen on nähty jäävän helposti vain jäykäksi tai epämääräiseksi dokumentiksi, jota ei päivitetä riittävän usein ajan tasalle. (Wilén & Kortelainen 2007, 94.)

2.3 Kokoelmien evaluointi

Kokoelmien evaluoinnin eli arvioinnin tarkoituksena ei ole tutkailla ainoastaan kokoelmaa itseään, vaan yhtä lailla sen käyttöastetta ja vaikutuksia (Johnson 2009, 225). Se on kriittinen osa onnistunutta kokoelmatyötä, kuten myös kirjaston kokonaistoimintojen arviointia. Kokoelmien evaluoinnilla pyritäänkin hankkimaan sellaista tietoa, joka auttaa kirjastoa päätöksenteossa ja sitä kautta tähtää parantamaan kirjaston palveluita. (Mäkinen & Wilén 1992, 4.) Kokoelmien evaluointi ei myöskään ole vain kertaluonteinen arvio kokoelman tilasta, vaan jatkuva uusiutuva prosessi, jota on aktiivisesti ylläpidettävä (Johnson 2009, 227). Ageen (2005) mukaan kokoelmien evaluointi on entistä tärkeämpää nyt, kun kirjastot omistavat painetun aineiston lisäksi yhä enemmän elektronista aineistoa. Täten kirjastohenkilökunnan on oltava tietoinen siitä, millaisista painetuista aineistoista kokoelma koostuu ja millaista elektronista aineistoa sen rinnalle tulisi hankkia sitä tukemaan. (Agee 2005, 93.)

Jotta kokoelmia olisi ylipäättään mahdollista arvioida, on niille ensin asetettava jonkinlainen tavoite tai tehtävä, jota vasten arvioita voidaan toteuttaa. Wilénin ja Kortelaisen (2007) mukaan kaikki kokoelmat ovatkin "olemassa ja rakennettu jotakin tiettyä tarkoitusta varten". Osa näistä tehtävistä tulee suoraan kirjastolaista, mutta kirjasto voi yhtä lailla asettaa omia paikallisemman tason tavoitteitaan, joiden toteutumista arvioinnilla on tarkoitus mitata. Kokoelmalle asetettujen tavoitteiden tunteminen onkin tärkeää, sillä arviointia ei yleensä ole mielekästä tehdä ilman selvää päämäärää tai näkemystä siitä, miten sen tuloksia voitaisiin käyttää kokoelman kehittämiseksi. (Wilén & Kortelainen 2007, 102.)

Kokoelman arvioinnissa käytetyt menetelmät voivat olla lähestymistavaltaan joko kokoelmakeskeisiä tai käyttö- ja käyttäjäkeskeisiä. Kokoelmakeskeiset menetelmät auttavat tarkastelemaan kokoelman kokoa, kasvua, monipuolisuutta, kattavuutta ja tasapainoa. Käyttö- ja käyttäjäkeskeiset menetelmät puolestaan tarkastelevat kirjastokokoelmien käyttäjiä sekä heidän käyttötottumuksiaan ja odotuksiaan kokoelmaa kohtaan. Näiden lisäksi menetelmät voidaan jakaa myös lähestymistavaltaan kvantitatiivisiin tai kvalitatiivisiin menetelmiin. Kvantitatiiviset menetelmät ovat määrällisiä ja mittaavat kirjaston toimintaa tilastollisesti. Niiden avulla voidaan tarkastella esimerkiksi lainojen ja aineistokierron määriä, e-aineistojen käyttöastetta tai kirjaston budjettia. Kvalitatiiviset eli laadulliset menetelmät pyrkivät osoittamaan

kokoelman heikkoudet ja vahvuudet. Kvalitatiiviset menetelmät ovat lähtökohdiltaan subjektiivisempia, sillä ne perustuvat aina evaluoijan omiin näkemyksiin ja päätelmiin sekä tiedonkeruun kulloiseenkin kontekstiin. (Johnson 2009, 228-230.) Kokoelman arvioinnin menetelmät eivät ole toisiaan poissulkevia. Sen sijaan niitä on jopa suositeltua soveltaa ja yhdistellä, jotta evaluoinnista saataisiin mahdollisimman kattava ja siten kirjaston kehittämistyötä parhaiten hyödyttävä. (Agee 2005, 92.)

Evaluoointia voidaan toteuttaa käytännössä monella eri tavalla, eikä jokainen niistä vaadi kirjastolta erillisiä mittavia resursseja. Jo kokoelman suora fyysinen tarkastelu antaa kirjastohenkilökunnalle sellaista tärkeää tietoa kokoelman yleisilasta, jota pelkän tietokoneella olevan datan perusteella ei voida saavuttaa. Tämä puolestaan auttaa esimerkiksi valintaa, varastointia ja poistoja koskevien päätösten tekemistä sekä asiakkaiden tiedontarpeisiin vastaamista. Havainnointiin perustuva evaluointi on väkisinkin subjektiivista, mutta tapahtuu päivittäisen työn ohessa eikä aiheuta siten ylimääräisiä kustannuksia kirjastolle, toisin kuin laajamittaisemman evaluoinnin toteuttaminen saattaisi aiheuttaa. Asiakkaiden tarpeita voidaan vastaavasti tutkia esimerkiksi heidän lainaustottumuksiaan tarkastelemalla tai käyttäjäkyselyiden ja asiakaspalautteen avulla. (Agee 2005, 93-94.)

Wilén ja Kortelainen kuitenkin huomauttavat, etteivät kirjastojen kokoelmat ole missään nimessä "erillinen saareke", toisin sanoen muusta kirjaston toiminnasta irrotettavissa oleva osa. Niinpä niiden kehittämisessä saattaa auttaa, kun tehdään laajamittaista yhteistyötä sekä kirjastojen itsensä että asiakkaiden kanssa. (Wilén & Kortelainen 2007, 8.)

2.4 Kokoelmayhteistyö

Kirjastojen välinen yhteistyö ei ole uusi konsepti, vaan sen juuret voidaan jäljittää keskiajalle luostarien ylläpitämiin kirjastoihin tai vielä siitäkin varhaisempaan Aleksandrian kirjastoon asti (Evans 2012, 164; Gregory 2011, 131-132; Johnson 2009, 264-265). Yhteistyön merkitys alkoi kuitenkin korostua entisestään 1900-luvun puolenvälin jälkeen, jolloin kirjastokenttä alkoi nähdä sen hyödyt yhä selkeämpinä (Gregory 2011, 132). Myös Suomen nykyisessä kirjastolaissa on määritelty viralliset puitteet yhteistyön toteuttamiseksi:

"Yleinen kirjasto toimii ja kehittää toimintaansa yhteistyössä muiden yleisten kirjastojen, Kansalliskirjaston, Varastokirjaston, Näkövammaisten kirjaston sekä muiden korkeakoulukirjastojen, oppilaitoskirjastojen ja erikoiskirjastojen kanssa.

Yleinen kirjasto voi tässä laissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseksi toimia yhteistyössä viranomaisten, kirjastoalan toimijoiden, päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten sekä muiden yhteisöjen kanssa." (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016.)

Kokoelmayhteistyöllä tarkoitetaan kirjastojen välistä "vastuunjakoa aineistonhankinnassa, kokoelmien kehittämisessä ja kokoelmien ylläpidossa niin käyttäjäystävällisesti kuin myös kustannustehokkaasti". Tämänkaltaista yhteistyötä voi tapahtua kahden tai useamman kirjaston välisenä sopimuksena. (Branin 1991; tässä Johnson 2009, 265.) Koska kirjastojen asiakkaiden tarpeet vaihtelevat paikkakunnittain, ei yksittäisen kirjaston kannata tai ole edes mahdollista ostaa käyttöönsä kaikkea aineistoa. Yhtenä kokoelmayhteistyön tyypillisimpänä muotona voidaankin nähdä kaukopalvelu, jossa kirjasto voi lähettää teoksen tilapäisesti lainaan toiselle kirjastolle myös yli kuntarajojen, useimmiten jonkinlaista korvausta vastaan. Omistussuhde aineistoon säilyy ennallaan, mutta useampi yksikkö ja siten laajempi asiakaskunta hyötyy sen käyttömahdollisuuksista (Evans 2012, 164-165). Kokoelmayhteistyön ei kuitenkaan tarvitse rajoittua pelkkään kirjastojen keskinäiseen resurssien jakamiseen, vaan se voidaan ymmärtää laajempänä käsitteenä, jossa merkittävään rooliin nousee kirjastojen yhteisten strategioiden laatiminen ja niiden hyödyntäminen tehokkaamman informaationsaannin parantamiseksi. (Johnson 2009, 265.)

Yhteistyö on osoittautunut kannattavaksi ja samalla myös luontevaksi toimintamuodoksi kirjastoille useasta syystä. Kuten todettua, se laajentaa yksittäisen kirjaston käytössä olevia resursseja ja hyödyttää siten jokaista yhteistyöverkostoon kuuluvaa yksikköä. Tästä seuraa, että henkilökunnan että asiakkaiden mahdollisuudet päästä käsiksi laajempaan kirjoon aineistoa kasvavat merkittävästi. (Evans 2012, 169). Toisekseen verkostoituminen on nykypäivänä yhä tärkeämpää myös kiristyvien budjettien helpottamiseksi ja siten kirjastojen toiminnan tehostamiseksi (Johnson 2009, 264). Kolmas ja kenties vähemmän keskusteltu yhteistyön hyöty on yhteistyökirjastojen välisten suhteiden kehittyminen. Näin kirjastot voivat kehittää paremmin ymmärrystä toistensa ongelmista ja työskennellä yhdessä niiden ratkaisemiseksi. (Evans 2012, 170.) Vastaavasti kirjastot voivat oppia toisiltaan uudenlaisia ratkaisumalleja ja hyödyntää niitä myös omassa toiminnassaan.

Kirjastojen välisen yhteistyön onnistuminen vaatii kultakin kirjastolta hyvää tuntemusta niiden omista kokoelmista ja työkaluja kokoelmien vertailemiseksi muiden kirjastojen kanssa. Kokoelmanhallinnan keskeiseksi tavoitteeksi muotoutuu tällöin tasapainon löytäminen paikallisen käyttäjäkunnan ja laajemman yhteistyöalueen tarpeiden välillä. Tämä tasapainon etsiminen on luonut jännitteitä yhteistyökirjastojen välille kautta historian, sillä jokainen kirjasto haluaa palvella ensisijaisesti oman lähialueensa ja vasta sen jälkeen muiden alueiden tarpeita. (Gregory 2011, 134; Johnson 2009, 285.) Kirjastojen tulisivikin pystyä takaamaan omalle käyttäjäkunnalleen kaikista kysytyimmät aineistot, joten yhteistyön merkitys korostuu erityisesti sellaisten aineistojen kanssa, jotka ovat kalliita tai joiden kysyntä on merkittävästi alhaisempi. Näin ollen aineistojen yhteiskäytön avulla voidaan pyrkiä vähentämään yksittäisten kirjastojen kustannuksia ja kokoelmien päällekkäisyyttä. Intressiristiriidat on kuitenkin ensin pystyttävä ratkaisemaan ja työnjako tehtävä selväksi kirjastojen välillä, jotta yhteistyön onnistuminen voidaan taata. (Gregory 2011, 132-134.)

Yleisten kirjastojen neuvoston (2016) linjaus vuosille 2016-2020 painottaa kirjastojen välistä yhteistyötä niin Suomessa kuin kansainvälisellä tasolla. Tavoitteena on vahvistaa kirjastojen kehittymistä, erikoisosaamista ja mahdollisuuksia puolustaa kansalaisten oikeuksia yhä tehokkaammin. Kansainvälinen yhteistyö puolestaan kannustaa kirjastoja luomaan yhteisiä standardeja kirjastotoiminnalle, toimii kokemusten jakamisen kanavana ja auttaa kirjastoja kamppailemaan kiristyviä tietoresurssien tekijänoikeuksia vastaan. Erityisesti verkkopalvelujen tarjoamisessa valtakunnalliset tai kansainväliset yhteistyöverkostot tehostavat kirjastojen toimintaa ja resurssien jakoa. (Yleisten kirjastojen suunta 2016-2020, 6.)

Kelluvan kokoelman hyödyntäminen voidaan nähdä yhtenä erityisesti paikallisten kirjastojen kokoelmayhteistyön muotona. Tällöin esimerkiksi tietyn kunnan kirjastot yhdistävät kokoelmansa yhdeksi yhteiseksi kokoelmaksi, jonka sisällä kokoelmatyö tapahtuu. Tämä vaatii kirjastoilta myös aiempaa tarkempaa koordinaatiota, sillä kokoelmaan liittyvät päätökset ja toimenpiteet eivät koske enää yhtä selvästi vain yksittäisiä kirjastoja, vaan kaikkia kunnan kirjastoverkkoon kuuluvia yksiköitä. Kellutus onkin malliesimerkki kirjastojen välisestä verkostoitumisesta ja resurssien jakamisesta yhteiseksi hyödyksi. Kelluttaminen on mahdollista laajentaa kaukopalvelun tavoin myös kuntarajat ylittäväksi toiminnaksi, joskin ainakin toistaiseksi kellutusta on Suomessa toteutettu pääosin vain yksittäisten kuntien omien kirjastoverkkojen sisällä.

Poikkeuksena tästä toimintamallista ovat kuitenkin esimerkiksi Vantaan ja Espoon kaupunginkirjastot, joissa aineistoja on kellutettu kuntarajojen yli vuodesta 2017 alkaen (Saastamoinen & Saloniemi 2017).

3 KELLUVA KOKOELMA

Tässä luvussa määritellään aluksi kelluvan kokoelman käsite ja käsitellään sitten kellutuksen historiaa Suomessa ja muualla maailmassa. Samalla esitellään myös aiempaa tutkimusta, jota kelluvista kokoelmista on tehty. Tämän jälkeen tarkastellaan kellutuksen vaikutuksia yleisellä tasolla, erityisesti kokoelman, henkilökunnan ja asiakkaiden kannalta.

3.1 Määritelmä

Kelluva kokoelma on kokoelmanhallintaan liittyvä käsite. Kelluvassa kokoelmassa aineistolla ei perinteisestä kokoelmamallista poiketen ole kotikirjastoa. Aineistoa ei siis lähetetä takaisin sen alkuperäiseen lainauspaikkaan, vaan se jää siihen toimipaikkaan, johon se kulloinkin on palautettu. Täten kelluttamista harjoittavilla kirjastoilla ei ole enää omaa erillistä kokoelmaansa, vaan aineisto on yhteisomistuksessa muiden samaan kirjastoverkkoon kuuluvien kirjastojen kanssa. (Bartlett 2014, 2.)

Cress (2004), joka on yksi varhaisimpia kelluvasta kokoelmasta kirjoittaneita asiantuntijoita, antaa sille seuraavanlaisen määritelmän:

"Useimmissa kirjastoissa lainattava aineisto on palautettava sen omistavaan yksikköön. Kelluva kokoelma kääntää tämän peruskäytännön pääläelleen. Kelluvien kokoelmien ajatus on yksinkertainen: yksi järjestelmä, yksi kokoelma. Aineistot "kelluvat" vapaasti järjestelmän kirjastoissa sen sijaan, että tietty yksikkö "omistaisi" ne. Kun asiakas palauttaa kiertoon kuuluvaa aineistoa, se hyllytetään siihen yksikköön, johon se palautettiin, sen sijaan että se lähetettäisiin takaisin yksikköön, josta se lainattiin." (Cress 2004.)

Vaikka kelluttaminen ei olekaan uusi kokoelmanhallinnan tapa maailmalla, on siitä julkaistu vasta hyvin niukasti tutkimustietoa ja kirjallisuutta. Bartlettin (2014) teos on tällä hetkellä ainut aihetta laajemmin käsittelevä kirja. Muuten kelluvasta kokoelmasta julkaistu aineisto on enimmäkseen kirjastokohtaisten projektien esittelyä ja analysointia (ks. Bartlett 2012; Canty 2012; Johal & Quigley 2012; Rutherford 2016). Aiheesta on tehty Suomessa myös muutamia opinnäytteitä sekä pro gradu -tutkielma, joka esitellään tässä tutkielmassa myöhemmin.

3.2 Kellutuksen historiaa

3.2.1 Kelluttaminen maailmalla

Maailman varhaisimman kelluvan kokoelman voi sanoa syntyneen jo 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, vaikka itse termiä ei vielä tuolloin kirjastokentällä tunnettukaan. Kanadan luoteiseen osaan vuonna 1930 perustetussa Fraser Valleyn seudullisessa kirjastoverkossa kellutus otettiin käyttöön erityisesti maantieteellisistä ja säästöllisistä syistä. Palautetun aineiston kuljettaminen takaisin sen alkuperäiseen lainauspaikkaan olisi ollut kirjaston resurssien tuhlaamista, sillä kirjastoverkko kattoi maantieteellisesti laajan ja vaikeakulkuisen alueen. Tämän vuoksi aineisto jäi siihen kirjastoon, johon se oli palautettu. (Bartlett 2014, xiii.) Myös Coloradossa sijaitsevassa Pikes Peakin aluekirjastossa (Pikes Peak Library District) kellutus omaksuttiin toimintatavaksi verrattain varhain, yli 20 vuotta sitten (Cress 2004).

1980-luvulla kirjastojen kokoelmia haluttiin kehittää suuntaan, jossa ne paikallisuuden sijaan palvelisivat mahdollisimman laajaa käyttäjäkuntaa. Keskeistä tälle kokoelmien kehittämisen suunnalle oli tavoite siitä, että kirjastot jakaisivat resurssinsa muiden kanssa niin paikallisesti, alueellisesti kuin kansainvälisestikin. Kehityssuunnan myötä syntyneet yhteistyöprojektit eivät lopulta juurikaan menestyneet, vaan ne lakkautettiin nopeasti. (Wilén & Kortelainen 2007, 42.) Voidaan kuitenkin sanoa, että ajatus kirjastojen verkostoitumisesta nimenomaan resurssien jakamisen kannalta jäi elämään tavoitteena, jota kohti pyrkiä tulevaisuudessa.

Kellutuksen suosion kasvu maailmalla oli aluksi hidasta. Sen merkittävimpiin hyötyihin kuului kirjaston kulujen alentaminen, mutta vielä 1990-luvulla yleisillä kirjastoilla ei ollut suurta pulaa rahasta, eikä ylimääräisiä säästökeinoja näin ollen tarvittu. (Bartlett 2014, 1-2.) 1990-luvun puolenvälin jälkeen kelluttaminen alkoi yhä enenevässä määrin kiinnostaa kirjastoja, mutta sen käyttöönoton esteenä olivat kelluttamista vielä tukemattomat ja verrattain uudet kirjastojärjestelmät, joihin totuttelu vei kirjastohenkilökunnalta jo valmiiksi runsaasti aikaa. Todellinen tilaisuus kellutuksen aloittamiselle tarjoutuikin vasta myöhemmin, kun suurimmat palveluntuottajat lisäsivät järjestelmiinsä sisäänrakennetun mahdollisuuden sen ylläpitämiseksi. (Bartlett 2014, 2.)

Bartlettin (2014) mukaan eräs merkittävistä askelista kelluvien kokoelmien esiintuomiseksi laajemmalle kirjastokentälle oli Ann Cressin vuonna 2004 julkaisema artikkeli, joka käsitteli kellutusta kanadalaisissa ja yhdysvaltalaisissa kirjastoissa (Bartlett 2014, 1). Tätä ennen kelluvista kokoelmista ei ollut kirjoitettu lainkaan ainakaan julkisilla julkaisufoorumeilla. Artikkelin esittelee kellutuksen pääpiirteitä ja sen vaikutuksia kirjastoissa, erityisesti Jeffersonin maakuntakirjastossa, jossa kellutuskokeilujen tulokset olivat olleet hyvin positiivisia.

Kellutuksen suosio on kasvanut tasaisesti maailmalla 2000-luvun myötä, ja erityisen suosittua se on ollut ainakin Kanadassa, Yhdysvalloissa, Uudessa-Seelannissa ja Australiassa (Obydzińska 2016, 121). Myös Euroopassa kellutus on jo käytössä useammassa maassa ja kaupungissa: esimerkiksi Ruotsissa ensimmäiset kellutusprojektit alkoivat vuonna 2008 Tukholmassa, ja sittemmin se on otettu käyttöön esimerkiksi Göteborgissa (Carlsson 2014, 4-6).

3.2.2 Kelluttaminen Suomessa

Aineiston kelluttaminen mielletään vielä uudehkoksi ilmiöksi Suomessa, jossa ensimmäiset modernit kellutuskokeilut alkoivat Jyväskylän kaupunginkirjastossa vuonna 2009. Tätä ennen kelluttamista oli kuitenkin kokeiltu entisessä Jyväskylän maalaiskunnassa jo 1990-luvulta lähtien, jolloin se toimi innovaationa ja lama-ajan vastaiskuna määrärahojen vähenemiselle. (Martikainen 2015.) Nykyään kelluttavia kaupunginkirjastoja on jo useampia, suurimpina niistä Tampere, Jyväskylä, Oulu, Espoo ja Vantaa. Myös esimerkiksi Helsingin kaupunginkirjastossa kelluttamiseen ollaan siirtymässä aivan lähitulevaisuudessa, tämän hetkisten suunnitelmien mukaan vuoden 2019 puolella (Helsingin kaupungin kulttuuri- ja vapaa-aikalautakunta, 2018).

Suomessa kelluvasta kokoelmasta on julkaistu tähän mennessä vain yksi yliopistotason tutkielma. Vääriskoski-Kaukasen (2017) pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan kelluvan kokoelman käyttöönottoa ja sen vaikutuksia kirjaston henkilökuntaan, asiakkaisiin, kirjastojärjestelmään ja toimintakuluihin. Tutkimusmenetelminä käytettiin teemahaastattelua, sähköpostikyselyä ja havainnointia. Haastateltavia henkilöitä oli kahdeksan, ja heidät valittiin neljästä Suomessa kelluttavasta kaupunginkirjastosta: Tampereelta, Vantaalta, Oulusta ja Espoosta. (Vääriskoski-Kaukanen 2017, 27-30.)

Vääriskoski-Kaukasen (2017) raportointien tulosten mukaan kelluvan kokoelman käyttöönotto vaatii kirjastoilta hyvää etukäteissuunnittelua. Kirjastohenkilökunnan osallistaminen kellutusprojektin suunnitteluun on tärkeää uudistuspelkojen vähentämisen ja kellutuksen käyttöönoton sujuvuuden kannalta. Kirjastojärjestelmät osoittautuivat keskeisiksi ja kohtalaisen toimiviksi työvälineiksi kellutuksessa, mutta niihin kaivattiin kehittyneempiä raportointiominaisuuksia ja aineistojen automaattista tasaustyökalua. (Vääriskoski-Kaukanen 2017, 67-69.)

Aineiston liikkumiseen vaikuttaviksi tekijöiksi mainittiin "kirjastoa ympäröivä infrastruktuuri, asiakkaiden työmatkakäyttäytyminen, asiakkaiden harrastuneisuus, kokoelmien kirjastokohtainen kattavuus sekä kirjastoverkon muutokset kuten remontit". Aineistoa kertyi erityisesti kirjastoihin, jotka sijoittuivat ostoskeskuksiin tai maantieteellisesti vilkkaiden teiden ja työmatkaliikenteen äärelle. Tasapainottaminen, poistot ja hyllytys nousivatkin tärkeiksi työkaluiksi aineiston käsittelyssä ja kokonaisvaltaisessa kokoelmanhallinnassa. (Vääriskoski-Kaukanen 2017, 67-68.)

Yhdeksi kellutuksen parhaimmista puolista nähtiin sen asiakaslähtöisyys, sillä asiakkaat saavat vapaasti palauttaa lainaamansa aineistot haluamaansa kirjastoon. Tämän nähtiin vastaavasti parantavan aineiston vaihtuvuutta eri yksiköissä ja tuovan erityisesti pienempien kirjastojen käsiin sellaisia aineistoja, jotka eivät normaalisti sinne päätyisi. Toisaalta aineistojen liikkumisen koettiin tuovan mukanaan myös riskin kokoelmien vinoutumisesta, jonka korjaaminen tasapainottamalla vaatii paljon työtä ja voi olla haastavaakin. (Vääriskoski-Kaukanen 2017, 63.)

3.3 Kellutuksen vaikutukset

Bartlett (2014) mainitsee useita merkittäviä syitä sille, miksi kelluttamisen omaksuminen kirjastoihin on kannattava valinta:

- Kelluttaminen säästää rahaa. Kelluttaminen vähentää aineiston kuljetusmääriä ja siten niihin uppoavia kustannuksia. Samalla kasvavat säästöt aineistohankinnassa, sillä jokaisen sivukirjaston ei tarvitse hankkia erikseen kaikkia teoksia omiin kokoelmiinsa.

- Aineistojen kiertomäärät lisääntyvät. Asiakkaiden silmissä hyllyjen vaihtuvat teokset luovat illuusion siitä, että kirjastoihin hankitaan enemmän uusia aineistoja kuin mitä todellisuudessa.
- Aikaa säästyy merkittävästi, kun aineistot eivät matkusta kirjastosta toiseen. Näin ollen seuraava asiakas saattaa löytää palautetun teoksen nopeammin ja voi lainata sen ilman ylimääräisiä välikäsiä.
- Kokoelmanhallinta, kuten poistojen tekeminen, aineistonvalinta ja asiakkaiden mieltymyksiin vastaaminen kehittyy kellutuksen myötä. Hyvin hoidetussa kokoelmassa vähenee samalla myös aineistojen hyllyttämiseen ja niiden etsimiseen käytetty aika.
- Aineistojen käsittelymäärät vähenevät, jolloin aineiston fyysinen kunto säilyy pidempään ja siten sen käyttöikä myös kasvaa.
- Aineistonkäsittely nopeutuu, mikä puolestaan jättää aikaa muulle kirjastotyölle.
- Kirjastojen hankintapäätökset ja kokoelman kehittäminen muuttuvat asiakaspainotteisemmiksi. Kun asiakkaat lainaavat teoksia toisesta kirjastosta ja palauttavat ne toiseen, kirjastohenkilökunta saa tärkeää informaatiota heidän mieltymyksistään ja tarpeistaan. Näin myös aiemmin näkymättömät asiakkaat saavat halutessaan oman äänensä kuuluviin ja voivat vaikuttaa kirjastonsa kokoelmien muodostumiseen. (Bartlett 2014, 5-6.)

Kellutusta on hyödynnetty myös tieteellisissä kirjastoissa, erityisesti yliopistojen kirjastoissa. Niissä kokemukset kellutuksen vaikutuksista ovat olleet vastaavanlaisia yleisten kirjastojen kanssa. Penn Staten yliopisto Pennsylvaniassa koostuu yli 20:sta kampuksesta, ja yliopiston kirjastoverkko palvelee asiakkaita "yhden kokoelman" periaatteella. Jotta tämä periaate saatiin näkymään myös käytännössä, kirjastoissa otettiin käyttöön kelluva kokoelma. Tavoitteet kellutuksen käyttöönotossa olivat samoja kuin yleisillä kirjastoilla: ajan- ja rahansäästö sekä mahdollisuus tuoda asiakkaiden tietoisuuteen sellaisia teoksia, joiden olemassaolosta he eivät aiemmin välttämättä olleet tietoisia. (Coopey, Eshbach & Notartomas 2016, 166-167.)

3.3.1 Asiakkaiden rooli kellutuksessa

Asiakkaat ja heidän mieltymyksensä ovat pääroolissa kelluvan kokoelman muotoutumisessa. Kellutuksen perusajatuksena onkin, että jokaisen asiakkaan lainaustottumukset muovaavat kunkin kirjastoyksikön kokoelmaa omanlaisekseen.

Asiakas voi lainata kirjan ja palauttaa sen sitten haluamaansa kirjastoon tai varata teoksen, jolloin se kuljetetaan hänen lähikirjastoonsa. Kellutus ei siis takaa asiakkaille ainoastaan mahdollisuutta päättää siitä, mitä aineistoa he haluavat, vaan myös minne he sen haluavat. Tämä muutos auttaa myös henkilökuntaa ymmärtämään entistä paremmin kirjaston asiakkaiden toiveita ja tarpeita sekä toimimaan niiden mukaan, sillä aineistojen liikkeessä tulevat esille myös sellaisten asiakkaiden tarpeet, jotka eivät suoraan lähesty henkilökuntaa aineistopyynnöillään. (Bartlett 2014, 88-92.)

Vaikka asiakkaiden rooli kellutuksessa on merkittävä, tutkimus käyttäjäkokemuksista kelluvan kokoelman parissa on jäänyt vähäiseksi: esimerkiksi käyttäjä tutkimusta koskien sitä, hyödyntävätkö asiakkaat tietoisesti kellutusta omien lähikirjastojensa kokoelmien muovaamiseen, ei ole toistaiseksi tehty. Jotkin yksittäiset kirjastot ovat tehneet asiakastyytyväisyyskyselyitä kelluvan kokoelman käyttöönnoton yhteydessä (ks. esim. Cress 2004, 50), mutta esimerkiksi Suomessa yksikään Vääriskoski-Kaukasen (2017) tutkimista kirjastoista ei ollut toteuttanut asiakaskyselyä kelluttamisen alkamisen jälkeen. Asiakkaiden mielipidettä kellutuksesta onkin pidetty kiinnostavana, vaikka myös varsin haastavana tutkimuksen kohteena (Burman 2016, 209). Bartlettin (2012, 2014) mukaan kellutus on kuitenkin otettu asiakkaiden keskuudessa vastaan pääosin positiivisesti. Useat asiakkaat ovat panneet merkille kirjastojen monipuolistuneet kokoelmat, vaikka aineistomäärä kirjastoverkkojen sisällä ei itsessään olisi kasvanut. (Bartlett 2012, 15; Bartlett 2014, 19.) Toisaalta kelluva kokoelma saattaa jäädä käsitteenä vieraammanpuoleiseksi asiakaskunnalle, eikä sen vaikutusta kirjaston kokoelmiin kenties aina täysin ymmärretä: kirjaston monipuolisemmilta näyttävää valikoimaa ei välttämättä osata yhdistää suoraan kellutuksen ansioksi.

3.3.2 Kellutuksen tuomat säästöt

Yksi kellutuksen näkyvimmistä hyödyistä on rahansäästö. Se on myös yksi keskeisimpiä syitä sille, miksi monet kirjastot ovat halunneet ottaa kelluvan kokoelman käyttöönsä (Bartlett 2014, 5.) Kiristyvien budjettien aikakautena kellutus voi auttaa kirjastoja leikkaamaan merkittävästi etenkin aineistojen kuljetuskuluista. Kellutusta hyödyntävät kirjastot ovatkin raportoineet selvää laskua aineistokuljetusten kustannuksissa sekä aineistokuljetusten määrissä ylipäättään. Jeffersonin maakuntakirjastossa kuljetetun aineiston määrän todettiin pudonneen 67%, ja Sarasotan maakuntakirjastossa lähes 50% (Canty 2012, 67; Cress 2004, 48). Hennepinin

piirikunnassa vastaava luku oli 75%, kun kirjasto testasi kelluttamista pelkällä videomateriaalilla. (Cress 2004, 50).

Aineistokuljetuksiin liittyy myös kysymys aineiston fyysisen kunnon säilymisestä. Kuljetusmäärien vähentyessä myös aineiston saamat kuljetusvauriot vähenevät, mikä puolestaan pidentää niiden elinikää huomattavasti (Horton, Gaetz & Smith 2010, 106). Täten vanhojen aineistojen korvaamisen sijaan kirjastoille jää enemmän rahaa kokonaan uusien aineistojen hankkimiseen.

Kelluva kokoelma säästää rahaa aineistonhankinnan osalta myös muilla tavoilla, sillä kun aineistot ovat yhteisomistuksessa kirjastoverkon sisällä, jokaisen kirjastoyksikön ei tarvitse erikseen hankkia kaikkia teoksia, tai ainakaan yhtä monta kappaletta, omiin kokoelmiinsa. Cuyahogan maakuntakirjastossa onnistuttiin kellutuksen avulla säästämään noin 10-15% aineistoihin käytettävästä budjetista vain muutamassa vuodessa. Samalla vähenivät myös aineistonkäsittelystä ja kuljetuksista koituvat kustannukset. (Bartlett 2012, 15.)

3.3.3 Vaikutus henkilökuntaan

Kelluvaan kokoelmaan siirtymistä pidetään pääasiassa positiivisena muutoksena niin henkilökunnan kuin kirjaston johtoportaankin keskuudessa. Koska kellutus vähentää onnistuessaan aineiston käsittelymääriä, mukaan lukien kuljetuksien ja kirjastokohtaisten luokitusten merkitsemisen tarvetta, jää kirjastohenkilökunnalle aiempaa enemmän aikaa muihin tehtäviin, kuten asiakaspalveluun. (Bartlett 2014, 21-23.)

Kelluva kokoelma on kuitenkin synnyttänyt myös epävarmuutta kirjastohenkilökunnassa. Pelkona on ollut esimerkiksi kokoelmantuntemuksen heikkeneminen alati muuttuvan kokoelman takia. Vuosia oman kirjastonsa aineistoihin perehtyneet ja niitä huolella hioneet ammattilaiset ovat olleet huolissaan siitä, katoavatko heidän vaalimansa kokoelmat kellutuksen myötä muiden kirjastojen hyllyihin. (Burman & Brage 2016, 205.) Muita huolenaiheita ovat olleet kellutuksen synnyttämä kokoelmien epätasapaino ja muutokset käyttäjien tekemien varausten määrissä (Cress 2004, 49). Ennakkoluuloista huolimatta nämä pelot ovat useimmiten hiipuneet viimeistään siinä vaiheessa, kun kellutus on ehtinyt olla käytössä jo jonkin aikaa. Vastoin mahdollisia kauhukuvia kellutus nimittäin muovaa kokoelmaa yleensä

kohtuullisen tasaisesti pidemmällä aikavälillä, ei niinkään radikaalisti yhden yön aikana. (Bartlett 2014, 21-22.)

Yksi kellutuksen onnistumisen lähtökohdista on jatkuva ja tehokas kommunikaatio, sillä tämänkaltaisen laajamittainen muutos kokoelmanhallinnassa vaikuttaa lähes poikkeuksetta jokaiseen kirjastossa työskentelevään. Koko henkilökunta on otettava mukaan kellutusprojektin suunnittelemiseen heti sen alusta lähtien, jotta kellutus saadaan vaikuttamaan mielekkäältä kehityssuunnalta ja jotta esiin nousevat ongelmatekijät saadaan ratkaistua mahdollisimman varhain. Näin toimimalla voidaan samalla vähentää kellutuksen käyttöönotosta syntyviä huolenaiheita ja samalla pitää henkilökunnan moraali korkealla. (Bartlett 2014, 47-48.)

3.3.4 Keskitetty aineistonvalinta

Kelluva kokoelma vaatii useimmiten rinnalleen keskitetyn aineistonvalinnan toimiakseen mahdollisimman optimaalisella tavalla. Keskittämisen suosio on vuosien varrella kasvanut (Johnson 2009, 39), joten on luonnollista, että suurin osa kelluttamisen aloittavista kirjastoista päättyy samalla aloittamaan myös aineistovalinnan keskittämisen. Jo yksinäänkin keskittäminen tehostaa aineistonvalintaa ja säästää rahaa, sillä sen avulla voidaan esimerkiksi välttää aineistojen liiallisia päällekkäisyyksiä eri kirjastoyksiköissä. Ilman keskittämistä kirjastojen yhteisen kokoelman hallitseminen vaikeutuu kellutuksessa, tai vaatii ainakin runsaasti lisätyötä eri kirjastojen käytäntöjen yhteensovittamiseksi. Tällöin kysymykseksi nousee esimerkiksi se, kuinka yhteinen budjetti jaetaan eri kirjastoyksiköiden välille. Samalla hankaloituu myös kellutuksen tuomien säästökeinojen maksimoiminen. (Bartlett 2014, 25.)

Sullivanin (2004) mukaan keskittäminen mahdollistaa aiempaa asiantuntevamman, monipuolisemman ja kokonaisvaltaisemman aineistonvalinnan, joka vastaa koko kirjastoverkon käyttäjien tarpeisiin. Osa kirjastohenkilökunnasta saattaa kuitenkin vastustaa keskittämistä, sillä aineistonvalinta koetaan yhdeksi ammattimaisen kirjastotyön perustoimista, eikä siitä haluta vapaaehtoisesti luopua. (Sullivan 2004, 46.) Lisäksi saatetaan kyseenalaistaa keskitettyjä aineistovalintoja tekevän henkilön tai ryhmän kyky huomioida kunkin kirjaston omat erityistarpeet aineistoja hankittaessa (Johnson 2009, 37).

Aineistonvalinnan lisäksi voidaan niin halutessa ottaa käyttöön myös aineistojen keskitetty poistaminen. Perusajatuksena on, että kunkin yksikön tekemien omavaltaisten päätösten sijaan aineistojen poistaminen tapahtuu valvotusti koko kirjastoverkon tasolla. Keskitettyjen aineistopoistojen tekeminen voidaan käytännössä toteuttaa useallakin eri tavalla, niin kauan kuin käytännöt ovat silti yhteisiä eri yksiköiden välillä. (Bartlett 2014, 25.)

3.4 Kellutuksen haasteet

Vaikka kokemukset kelluttamisesta ovat olleet pääasiassa myönteisiä, myös vastakkaisia näkemyksiä on esitetty. Kelluttaminen ei ole toimintamallina täysin ongelmaton, eikä myöskään välttämättä paras tarjolla oleva vaihtoehto kaikille kirjastoille.

Nashvillen yleisessä kirjastossa Tennesseessä kellutuskokeilun tulokset olivat negatiivisia. Muun muassa fiktiivisen aineiston kiertomäärät laskivat merkittävästi. Koko kirjastoverkkoon kuuluvasta 18:sta kirjastosta vain neljässä koettiin pientä nousua aineiston kierrossa. Merkittävimmin muutos vaikutti audiovisuaaliseen aineistoon, kuten äänikirjoihin, CD-levyihin ja elokuvaan, sillä niiden kierto laski kellutuksen myötä 43%. Aineistoa ehdittiin kelluttaa Nashvillessa kaksi vuotta, kunnes kelluttamisesta päätettiin luopua kokonaan. (Rutherford 2016.)

Montanan yhteistyökirjastoprojektissa (Partner Libraries) kellutus aloitettiin kaikella aikuisten fiktiolla. Kuukauden kuluttua kellutuksen aloittamisesta havaittiin, etteivät vanhemmat teokset liikkuneet yhtä hyvin kuin uudemmat. Tämä puolestaan tuotti ongelmia kirjastoille, joiden hyllytila ei riittänyt liikkumattomien aineistojen säilyttämiseen. Kellutus päätettiin rajata vain uudempiin aineistoihin, mutta haasteista huolimatta tavoitteeksi asetettiin koko kokoelman kelluttaminen tulevaisuudessa. Montanan kuudesta yhteistyökirjastosta yksi lopetti kelluttamisen kokonaan, sillä asiakkaat eivät saaneet enää käsiinsä uutuusteoksia, minkä lisäksi kelluttaminen toi mukanaan myös budjetointiongelmia. (Bray & Langstaff 2007, 19; Glover & Langstaff 2006, 13.)

Havainnot osoittavat, että kellutus toimii parhaiten keskikokoisissa kirjastoissa, jotka sijaitsevat kohtalaisen vilkkaalla ja hyvän koulutustason alueella. Niissä aineiston

hävikki ja kertyminen ovat kutakuinkin tasapainossa, eikä ongelmia synny yhtä helposti. Erityisesti pääkirjastoissa kellutus saattaa kuitenkin näkyä aineistojen valumisena muihin alueen kirjastoihin, ilman merkittävää tasapainottavaa palautumista. Vastaavasti osassa kirjastoista aineistomäärien kasvu saattaa yllättää henkilökunnan ja osoittautua ongelmalliseksi rajallisten hyllytilojen kannalta. Tämä ongelma kokoelman tasapainotuksessa on yksi merkittävimmistä kellutuksen haittapuolista, jota on pyritty ratkaisemaan lähettämällä aineistoa takaisin niihin kirjastoihin, joista sitä on kadonnut. (Bartlett 2012, 15; Bartlett 2014, 4-7, 83-84; Rutherford 2016.)

Tasapainottamisen helpottamiseksi kirjastot ovat ottaneet käyttöönsä erilaisia työkaluja, joiden avulla kirjastohenkilökunta kykenee hallinnoimaan aineistojen jakautumista kirjastojen välillä. Yksi tällaisista työkaluista on CollectionHQ, joka tarjoaa näyttöön perustuvaa tilastotietoa aineistojen jakautumisesta ja auttaa kirjastoja tasaamaan kokoelmiaan (Canty 2012, 68). Nämä automatisoidut työkalutkaan eivät kuitenkaan toimi täysin ilman ongelmia, sillä ne analysoivat aineistoa ainoastaan määrällisesti, mutta eivät osaa ottaa huomioon sen sisältöä (Bartlett 2014, 78). Työkalun kautta saadut raportit vaativat siis joka tapauksessa aina erillistä tilannekohtaista tulkitsemista ja sen kautta tehtyjä ratkaisuja.

Tehokas aineistojen poistaminen on vastaavasti yksi menetelmistä, jota kelluttaminen vaatii. Teoriassa aineistojen poistaminen toimii kellutuksessa samalla tavoin kuin perinteisemmässäkin kokoelmanhallinnassa: kokoelmista poistetaan sellaiset teokset, joille ei ole enää kysyntää tai jotka ovat kuluneet käytössä korjauskelvottomiksi. Haasteeksi saattaa kuitenkin muodostua se, ettei valintaa aineistojen poistamiseksi tehdä enää vain oman kirjastoyksikön ja asiakaskunnan kontekstissa, vaan koko kirjastoverkon. Tietyn aineiston poistaminen vaikuttaa siis entistä laajemmin kuin aikaisemmin, mikä on osattava ottaa erityisen tarkasti huomioon poistopäätöksiä tehdessä. (Bartlett 2014, 82.)

3.5 Kellutusmallit

Ennen kellutuksen aloittamista on tehtävä päätös siitä, kellutetaanko kaikki aineistot vai vain osa niistä. Bartlettin (2014) mukaan valinta on tärkeä osa kellutusprosessin aloittamista, sillä mitä useampi kokoelman osa aiotaan kelluttaa, sitä enemmän aikaa sen valmistelu vaatii. Useimmat kirjastot aloittavat kellutuskokeilunsa vain

yhdenlaisella aineistolla tai yhdellä kokoelman osalla, kuten esimerkiksi elokuvilla tai nuortenkirjoilla. (Bartlett 2014, 12-13.) Vancouverissa Kanadassa kellutus aloitettiin aikuisten fiktiosta ja laajennettiin myöhemmin kattamaan muun muassa lasten fiktion ja sarjakuvaromaanit sekä elokuvat ja musiikin (Johal & Quigley 2012, 14).

On myös huomioitava, etteivät kaikki aineistot ole yhtä kysyttyjä kuin toiset. Kellutuksen onnistumiseksi ja tulosten saamiseksi on syytä valita sellainen testiaineisto, jonka kysyntä on jo ennalta kohtalaisen korkea. Myöhemmin mukaan on mahdollista liittää loputkin aineistoista. Kellutus ei kuitenkaan aina myöhemminkään kata välttämättä koko kirjaston kokoelmaa, vaan saattaa sisältää vain kaikista suosituimmat ja eniten kiertävät aineistot. Ohion Cincinnatissa, Daytonissa, Columbuksessa ja Toledossa kirjastot päättivät jättää kellutuksen ulkopuolelle aineistot, joita oli kokoelmassa vähän tai joiden käyttäjäkunta oli pieni. (Bartlett 2014, 12; Kressler ym. 2012, 16.) Bartlett (2014) huomauttaakin, että tapoja kelluttamisen toteuttamiselle on olemassa yhtä monia kuin on kelluttavia kirjastojakin (Bartlett 2014, 13).

4 TUTKIMUSMENETELMÄT

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen aineisto ja tutkimuskysymykset sekä tarkastellaan haastattelua tutkimusmenetelmänä. Lisäksi luvussa tarkennetaan tutkimuksen etenemisvaiheita sekä kuvaillaan aineiston litterointia ja analysointitapoja.

4.1 Laadullinen tutkimus

Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus pyrkii kuvaamaan todellista elämää mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja etsimään maailmasta merkityksiä. Laadullisen tutkimuksen kautta saatu tieto ei ole koskaan täysin objektiivista, sillä sekä saadut tulokset että niiden tulkinta muovautuu aina tutkijan ja tutkittavien jo valmiiksi olemassa olevien arvolähtökohtien kautta. Tästä johtuen laadullinen tutkimus ei pyri niinkään vahvistamaan ennalta tiedettyjä totuuksia tai tarjoamaan yleistettävyyttä samassa määrin kuin määrällisessä tutkimuksessa, vaan osoittamaan todellisuuden moninaisuutta ja sen lukuisia, toisiinsa kietoutuvia suhteita. (Hirsjärvi ym. 2014, 160-161.)

Laadullisen tutkimuksen avulla voidaan tarkastella merkityksiä joko tutkittavien henkilöiden kokemusten tai käsitysten perusteella. Tutkija ei kuitenkaan voi koskaan täydellisesti ymmärtää tutkittavan henkilökohtaisia kokemuksia ja voi siten analysoida tutkimuksen kohdetta vain omaan ymmärrykseensä nojaten. Tästä seuraa tulkintaongelmia, jotka on osattava huomioda tuloksia tarkastellessa (Varto 1992; tässä Vilka 2015.)

Kun tutkimuksessa käytetään laadullista menetelmää, on myös aineiston laatu sen kokoa tärkeämpää. Näin ollen ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta sille, minkä kokoinen tutkimusaineiston tulisi olla. Sen sijaan tutkimusaineiston tasokkuutta on mahdollista määritellä sen perusteella, voidaanko aineistoa analysoimalla muodostaa riittävän kattava kuva asiasta tai ilmiöstä. (Vilka 2015.)

4.2 Haastattelu menetelmänä

Haastattelun suurimpia etuja on sen joustavuus. Koska haastattelu tapahtuu suorassa vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa, on haastattelutilanne mahdollista mukauttaa kullekin vastaajalle sopivaksi. Tutkija voi pyytää täsmennyksiä vastauksiin, jotka ovat jääneet epäselviksi. Haastateltava voi puolestaan pyytää tutkijaa muotoilemaan liian vaikeaselkoiset kysymykset uudelleen. Myös kysymyksenasettelua tai aiheiden järjestystä voi tarpeen vaatiessa muokata kuhunkin haastattelutilanteeseen sopivaksi. (Hirsjärvi ym. 2014, 205-206.)

Haastattelu soveltuu tilanteisiin, joissa halutaan kartoittaa ennestään vasta vähän tutkittua aihetta (Hirsjärvi & Hurme 2015, 35). Sen vuoksi sitä on perusteltua käyttää aineistonkeruumenetelmänä kelluvia kokoelmia tutkittaessa. Tähän tutkimukseen valittiin menetelmäksi haastattelu, sillä se oli luontevin tapa saada kellutuksesta sellaista kokemuksiin ja tarkkailuun perustuvaa tietoa, jota esimerkiksi tilastot eivät pysty tarjoamaan. Kelluvia kokoelmia on tutkittu aiemmin haastattelututkimuksen avulla esimerkiksi Vääriskoski-Kaukasen (2017) pro gradu –tutkielmassa.

Haastattelu pitää sisällään myös tutkimuksellisia haasteita ja ongelmia. Haastattelujen järjestäminen, valmistelu ja toteuttaminen sekä vastausten litteroiminen vie tutkijalta paljon aikaa ja mahdollisesti myös rahaa. Myös haastattelijan rooli itsessään on haasteellinen, sillä haastattelutilanne on jokaisella kerralla erilainen. Lisäksi haastattelussa saatujen vastausten luotettavuus saattaa olla kyseenalaistettavissa. Haastatteluun osallistuvat eivät välttämättä vastaa kysymyksiin rehellisesti tilanteessa, jossa omasta itsestä tai käsitellystä aiheesta halutaan antaa todellisuutta suotuisampi kuva. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa tulokset on osattava huomioida kontekstisidonnaisina, eikä niitä tule automaattisesti yleistää laajemmiksi totuuksiksi. (Hirsjärvi ym. 2014, 206-207.) Vastaavasti haastattelija saattaa ajattelemtaan muotoilla kysymykset omiin ennakkokäsityksiinsä nojaten, minkä haastateltava saattaa huomata ja siten muotoilla omat vastauksensa tutkijaa mukaillen. Kohderyhmän tunteminen ennakkoon onkin olennaista haastattelukysymyksiä laadittaessa. (Vilka 2015.)

Haastattelun aikana tulisi parhaan mukaan välttää sellaisia kysymyksiä, joihin haastateltava voi vastata vain "kyllä" tai "ei". Kattavampia tuloksia saadaan yleensä

kysymyslauseilla "miksi", "mitä", "miten" ja "millainen". Koehaastattelun tekeminen on keino varmistaa, että kysymykset ja niissä käytetyt termit ovat riittävän ymmärrettäviä. (Vilkka 2015.)

4.2.1 Puolistrukturoitu haastattelu

Puolistrukturoidulle haastattelulle ei ole yhtä ainoaa määritelmää. Eri käsityksien mukaan haastattelukysymyksille tai haastattelun kululle on puolistrukturoidussa haastattelussa määritelty ennalta rakenne, josta on kuitenkin haastattelutilanteen edetessä mahdollista joustaa. Tällöin esimerkiksi kysymysten esittämisjärjestys saattaa vaihdella, toisin kuin strukturoidussa haastattelussa, jossa kysymysten muoto ja esittämisjärjestys on vakioitu. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 47.)

Puolistrukturoidusta haastattelusta voidaan puhua myös teemahaastatteluna. Hirsjärvi ja Hurme määrittelevät teemahaastattelun puolistrukturoiduksi haastattelumenetelmäksi, jossa haastattelu rakentuu haastattelijan valitsemien teemojen varaan. Keskustelu haastateltavan kanssa käydään näihin teemoihin nojaten. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 47-48.) Jotta haastattelu olisi mahdollista rakentaa teemojen ympärille, täytyy tutkijalla olla jo ennakkoon edes jonkinlainen ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä. Tällöin teemat voidaan määritellä tutkimuksen viitekehyksen pohjalta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 88.)

4.2.2 Asiantuntijahaastattelu

Nimestään huolimatta asiantuntijahaastattelu ei ole erillinen haastattelumenetelmä, vaan ennemminkin määrittää asiantuntijat haastattelun kohderyhmäksi. Asiantuntijoina voidaan pitää henkilöitä, joilla on tutkittavasta aiheesta syvempää tietoa kuin maallikoilla. Asiantuntijuus voi syntyä esimerkiksi suhteessa työtehtäviin tai asemaan, eikä se ole niinkään sidoksissa henkilön omiin kykyihin tai ominaisuuksiin. Täysin yksiselitteistä tai muuttumatonta määritelmää asiantuntijuudelle ei kuitenkaan voida antaa, sillä se määräytyy myös kulloisenkin tutkimuskohteen ja tutkimuksen lähestymisnäkökulman perusteella. (Alastalo ym. 2017, 214-216.)

Tässä tutkimuksessa asiantuntijoiksi määritellään kirjastohenkilökunnan jäsenet, jotka ovat olleet tekemisissä kirjojen kelluttamisen kanssa. Oletuksena on siten se, että kellutuksen parissa työskentelevillä henkilöillä on aiheesta enemmän tietoa kuin

tavallisella kansalaisella tai henkilökunnalla niissä kirjastoissa, joissa kellutusta ei ole otettu käyttöön.

4.3 Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, joka voidaan nähdä yksittäisenä metodina tai väljempänä teoreettisena tutkimuskehyksenä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103). Sen avulla pyritään muodostamaan selkeä tiivistetty yleiskuva tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä tai asiasta. Sisällönanalyysi soveltuu dokumenttien eli laajasti ymmärrettynä lähestulkoon kaikkien kirjallisessa muodossa olevien materiaalien analysoimiseen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117), tässä tapauksessa litteroidun haastatteluaineiston analysoimiseen. Tutkittava aineisto käsitteellistetään ja järjestetään uudestaan loogiseksi kokonaisuudeksi, esimerkiksi teemoihin tai kategorioihin nojaten, jonka jälkeen jäsennellystä aineistosta on mahdollista tehdä johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122).

4.4 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten kellutus vaikuttaa yleisten kirjastojen kokoelmiin ja niiden liikkumiseen. Tarkastelun kohteena ovat Tampereen kaupunginkirjaston ja Jyväskylän kaupunginkirjaston kokoelmat, joita vertaillaan keskenään. Näin pyritään kehittämään ymmärrystä aineistojen liikkumisesta niin kirjastoyksiköiden kuin kaupunkienkin tasolla.

Varsinaisia tutkimuskysymyksiä ovat:

- Miten aineistot liikkuvat kellutuksessa?
- Muodostaako aineistojen kelluttaminen kirjastoyksiköihin tietynlaisia kokoelmia?
- Miten ja millaista aineistoa eri kirjastoyksiköihin kertyy kellutuksen myötä?
- Miten ja millaista aineistoa eri kirjastoyksiköistä katoaa kellutuksen myötä?

4.5 Tutkimuksen toteutus

4.5.1 Aineistonkeruu

Tutkimusaineisto kerättiin puolistrukturoitujen asiantuntijahaastattelujen avulla. Tutkimuksen kohteina olivat Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastot sekä niiden henkilökunta. Tampere ja Jyväskylä valittiin tutkimuskohteiksi, sillä niillä on toisiaan vastaava määrä kirjastoyksiköitä ja niissä kummassakin kellutetaan aineistoa. Kirjastojen kellutushistoriassa on lisäksi ajallisia eroja, joita voitiin hyödyntää vertailua tehdessä. Pyrkimyksenä oli haastatella kummankin kaupungin kirjastohenkilökuntaa siten, että mahdollisimman moni yksikkö olisi edustettuna. Tutkimuksessa käsitellään ainoastaan yleisiä kirjastoja, ei tieteellisten kirjastojen kokoelmia.

Haastateltavien rekrytoiminen aloitettiin lähettämällä Tampereen kaupunginkirjaston aluejohtajille sähköpostia, jossa heitä pyydettiin välittämään haastattelukutsu oman toimialueensa kirjastoihin. Jyväskylässä otettiin yhteyttä suoraan kunkin kirjaston kirjastonjohtajiin. Myöhemmin kirjastoihin lähetettiin muistutus tutkimuksesta. Lisäksi lähestyttiin erikseen myös sellaisia henkilöitä, joiden nimi oli noussut esiin haastattelupyyntöjä välittäessä, mutta jotka eivät olleet itse ottaneet yhteyttä. Tampereelle vaadittiin lisäksi erillinen tutkimuslupa, joka haettiin ennen haastattelujen alkamista. Jyväskylän kohdalla vastaavaa lupaa ei tarvittu.

Haastattelukysymyksiä muokattiin kolmen ensimmäisen haastattelun perusteella lisäämällä niihin uudeksi teema-alueeksi aineistonhankinnan keskittäminen ja vähentämällä kysymysten toistuvuutta. Jyväskylän kaupunginkirjaston kohdalla päädyttiin säilyttämään kysymykset kokoelmista ennen kelluttamisen aloittamista, siitäkin huolimatta, että Jyväskylässä aineistoa on kellutettu jo huomattavasti pidempään kuin Tampereella, eikä henkilökunnan siten oletettu välttämättä osaavan vastata näihin kysymyksiin.

Tutkimukseen osallistui yhteensä kahdeksan henkilöä, jokainen eri kirjastoyksiköstä. Osallistujista viisi oli Tampereen kaupunginkirjaston ja kolme Jyväskylän kaupunginkirjaston henkilökuntaa. Haastattelut toteutettiin Tampereella kasvotusten ja Jyväskylän kohdalla puhelinhaastatteluina. Yksi haastatteluista toteutettiin lisäksi kirjallisena sähköpostihaastatteluna, sillä tämä sopi parhaiten haastattelun aikatauluihin.

4.5.2 Tutkimusaineiston analyysi

Haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 5 tuntia 16 minuuttia. Aineisto litteroitiin eli kirjoitettiin puhtaaksi, ja samalla siitä poistettiin ylimääräiset täytesanat. Puhekieliset ilmaisut on muutettu litteroinnissa tarvittaessa kirjakielisempään muotoon, jotta teksti olisi helppolukuisempaa ja selkeämpää. Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita ainoastaan vastausten sisällöstä, joten puheen taukoja tai ylimääräisiä äännähdyksiä ei litteroinnissa ole huomioitu, sillä ne eivät olleet olennaisia tutkimuksen tarkastelukohteen kannalta. Litteroinnissa käytetyt symbolit ja lyhenteet on esitelty taulukossa 1.

Taulukko 1. Litteroinnin symbolit ja niiden kuvaukset.

Symboli	Kuvaus
A1	Asiantuntija 1. Haastatellut henkilöt ovat asiantuntijoita.
H	Haastattelija.
[--]	Tekstistä on poistettu lainauksen kannalta epäolennaisia katkelmia.
[]	Haastattelijan jälkikäteen lisäämä täsmennys.

Aineistoa tarkasteltiin sisällönanalyysin avulla. Aineiston järjestäminen mukaili tässä tapauksessa haastattelukysymyksien muodostamia teemakokonaisuuksia, jotka oli määritelty jo haastattelun laatimisvaiheessa. Nämä teemat käsittelivät kokoelmien rakentumista ennen ja jälkeen kellutuksen käyttöönoton, aineistojen kertymistä ja katoamista, aineistojen tasaamista, aineistojen liikkumista, keskitettyä aineistonvalintaa, kirjastojen fyysisiä säilytystiloja ja asiakkaita kelluttajina. Osa haastatelluista saattoi vastata myöhemmän teeman kysymyksiin jo ennen kuin niistä kysyttiin, joten tämänkaltaiset vastaukset järjestettiin uudelleen niille sopivan teeman alle. Tämän jälkeen teemojen alle ryhmitellyistä vastauksista etsittiin yhtäläisyyksiä ja eroja, joita sitten hyödynnettiin varsinaisten tulosten laatimisessa.

5 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa käydään läpi tutkimuksessa saatuja tuloksia kellutuksen vaikutuksesta kokoelmiin ja aineistojen liikkumiseen. Luvun alussa esitetään taustatietoa tutkimuksen kohteena olevista Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastoista sekä haastatteluun vastanneista kirjastoalan ammattilaisista. Tämän jälkeen tarkastellaan kummankin tutkimuksen kohteena olevan kaupunginkirjaston kelluvia ja kellumattomia aineistoja sekä kokoelmien tilannetta ennen ja jälkeen kelluttamisen aloittamisen.

Seuraavissa osioissa käsitellään aineistojen kertymistä ja katoamista sekä erilaisia käytössä olevia aineistojen tasaamiskeinoja. Tämän jälkeen käydään läpi aineistojen liikkumista eri kirjastoyksiköiden välillä sekä tarkastellaan, kuinka kellutus on vaikuttanut kirjastojen fyysisiin säilytystiloihin. Lopuksi tarkastellaan vielä sitä, kuinka asiakkaat vaikuttavat tietoisesti kokoelmien syntyyn kellutuksessa.

5.1 Taustatietoa Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastoista

Tampereen kaupunginkirjastoon kuuluvat pääkirjasto Metson lisäksi neljä aluekirjastoa, yhdeksän niiden alueella toimivaa lähikirjastoa sekä kaksi kirjastoautoa. Tampere kuuluu osaksi PIKI-kirjastoja, jotka kattavat 22 kuntaa ja kaupunkia Pirkanmaan alueella. Tampereen kaupunginkirjasto toimi vuoden 2017 loppuun asti Pirkanmaan maakuntakirjastona, jonka vastuuna oli koordinoida kaikkien PIKI-kirjastojen toimintaa. PIKI-kirjastot jakavat keskenään yhteisen aineisto- ja asiakastietokannan, verkkokirjaston ja kuljetuspalvelun sekä yhteiset käytösäännöt. (Tampereen kaupunginkirjaston kokoelmapolitiikka 2014.) Vuoden 2018 alussa voimaan astuneen opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksen myötä maakuntakirjastot korvattiin alueellista kehittämisestä hoitavilla kirjastoilla, jolloin Tampereen kaupunginkirjaston toimialue laajeni Pirkanmaan ja Keski-Suomen kuntiin (Kehittämisestä hoitavat kirjastot, kirjastot.fi).

Jyväskylän kaupunginkirjasto muodostuu pääkirjastosta, kahdesta aluekirjastosta ja kymmenestä lähikirjastosta sekä kolmesta kirjastoautosta. Jyväskylä kuuluu osaksi Keski-kirjastoja, joka kattaa 23 Keski-Suomen kuntaa ja niiden kirjastot. Jyväskylän kaupunginkirjasto toimi aiemmin Keski-Suomen maakuntakirjastona, ja sen vastuulla

on yhä edelleen ylläpitää Keski-aluetietokantaa ja maakuntakokoelmaa (Keski-Suomen maakuntakokoelman aineistovalinnan periaatteet 2011). Nykyisessä kehittämistehtäväpohjaisessa järjestelmässä Jyväskylän kaupunginkirjasto kuuluu Tampereen kaupunginkirjaston toimialueeseen.

Taulukossa 2 esitellään tarkempaa tilastotietoa kummastakin kaupunginkirjastosta. Tiedot ovat peräisin Suomen yleisten kirjastojen tilastoista vuodelta 2018.

Taulukko 2. Tilastotietoja Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastoista.

	Tampere	Jyväskylä
Kirjastojen lukumäärä	14	13
Asiakaskäyntien määrä vuonna 2018	2 682 424	1 187 976
Lainaajien määrä vuonna 2018	93 976	50 714
Lainauskertojen määrä vuonna 2018	4 844 523	2 722 636
Kellutuksen aloitus	2016	2009

(Suomen yleisten kirjastojen tilastot 2018.)

Kuten taulukosta 2 nähdään, aineistojen kelluttaminen aloitettiin Tampereella ja Jyväskylässä noin seitsemän vuoden aikaerolla. Jyväskylässä aineistoa alettiin kelluttamaan vuonna 2009, kun kuntaliitos Jyväskylän, Jyväskylän maalaiskunnan ja Korpilahden välillä astui voimaan. Tätä ennen kelluttamista oli kuitenkin kokeiltu jo entisessä Jyväskylän maalaiskunnassa 1990-luvulla. (Kokoelmatyökalun suunnittelu kelluvalle kokoelmalle 2015.) Kuntaliitoksen myötä käyttöön otettiin yhteiskokoelma eli osittainen kellutus, jossa kelluttamisen ulkopuolelle jäivät aluksi muun muassa uudet aikuisten kauno- ja tietokirjat sekä musiikkiaineistot. Tampereen kaupunginkirjaston kokoelmat alkoivat puolestaan kellua vuoden 2016 alussa.

5.2 Taustatietoa vastaajista

Tutkimukseen haastateltiin yhteensä kahdeksaa kirjastoalalla työskentelevää henkilöä, joista viisi työskenteli Tampereella ja kolme Jyväskylässä. Kaikki haastatellut työskentelivät eri kirjastoyksiköissä, joiden koko ja sijainti vaihtelivat suuremmista keskustakirjastoista pienempiin, yhden työntekijän ylläpitämiin sivukirjastoihin.

Tampereen kaupunginkirjastosta haastatelluista henkilöistä kirjastonhoitajina toimi kolme ja kirjastonjohtajina kaksi. Kaikki Jyväskylän kaupunginkirjaston puolelta haastatelluista olivat ammattinimikkeeltään kirjastovirkailijoita. Työvuodet kirjastoalalla vaihtelivat 3,5 vuodesta aina 35 vuoteen. Suurin osa haastateltavista oli kuitenkin työskennellyt kirjastoalalla jo reilusti yli 10 vuotta.

Kaikkien haastateltujen tehtäväkuvat pitivät sisällään monipuolisia kirjaston toimia. Mainittuja tehtäviä olivat kouluyhteistyö, kirjavinkkaus, erilaisten ryhmien vetäminen, henkilöstöasiat, viestintä ja markkinointi, sosiaalisen median päivittäminen, tapahtumatuotanto, näyttelyt, kirjapiirit, tietopalvelu ja tietotekniset asiat. Asiakaspalvelu ja jonkinasteinen kokoelmatyö kuuluivat kaikkien toimenkuvaan ammattinimikkeestä riippumatta, mikä tarkoittaa sitä, että jokaisella haastateltavalla oli vähintään jonkinlaista omakohtaista kokemusta kellutuksesta jokapäiväisessä työssä. Vain yksi haastatelluista mainitsi lisäksi kuuluvansa keskitetyn aineistonvalinnan valintaryhmään ja osallistuvansa siten kirjastojen aineistonvalintaan.

5.3 Kelluvat ja kellumattomat aineistot

Tampereen kaupunginkirjastossa suurin osa kirjastojen aineistoista lisättiin heti kelluttamisen alkaessa kellutuksen piiriin, mukaan luettuna kaikki kauno- ja tietokirjallisuus, audiovisuaaliset aineistot (av-aineistot) ja lautapelit. Viimeisimpänä kellutukseen ovat tulleet mukaan kirjastoautojen ja kotipalveluiden kokoelmat, jotka alkoivat kellua kaksi vuotta myöhemmin kelluttamisen aloittamisesta, siis vuoden 2018 alusta lähtien.

Jyväskylän kaupunginkirjastossa kelluttamiseen siirryttiin vaiheittain eri aineistojen osalta, ja aivan tämän osittaisen kellutuksen alkuvaiheessa kellui vain vanhempi aikuisille suunnattu aineisto. Kevääseen 2018 mennessä kellutuksen piiriin on vähitellen

lisätty kaikki aikuisten tieto- ja kaunokirjallisuus sekä kaikki audiovisuaaliset aineistot, joihin kuuluvat musiikki, elokuvat, pelit ja äänikirjat. Lisäksi muista aineistoista kelluvat myös lautapelit.

Lapsille ja nuorille suunnatuista aineistoista ainoastaan av-aineistot ja vieraskielinen kirjallisuus on lisätty mukaan kellutukseen Jyväskylässä. Keskustelua lasten ja nuorten kauno- ja tietokirjallisuuden kelluttamisesta on käyty, mutta ainakin toistaiseksi nämä aineistot ovat jokaisen kirjastoyksikön omassa omistuksessa ja palautuvat siten aina sinne mistä ne on lainattu. Siitä, ollaanko lasten ja nuorten kauno- tai tietokirjallisuutta lisäämässä lähivuosina kellutuksen piiriin, ei tämän tutkimuksen tekohetkellä ollut saatavilla varmaa tietoa.

Sekä Tampereella että Jyväskylässä kellumattomiin aineistoihin kuuluvat kaikki lehdet ja varastoaineistot sekä Tampereella lyhytlainoiksi tarkoitetut VIP-aineistot. Tämän lisäksi kellutuksen ulkopuolelle on jätetty erinäisiä erikoiskokoelmia, kuten Tampereen pääkirjasto Metson Pirkanmaa-kokoelma tai Jyväskylän kirjastohenkilökunnan muutaman kirjan käsittävä käsikirjasto, johon on koottu kirjastotyöhön liittyviä perusteoksia. Tutkimuksessa ei selvinnyt, onko esimerkiksi lehtien kelluttamista suunniteltu tulevaisuudessa kummassakaan kaupunginkirjastossa vai aiotaanko ne jättää pysyvästi kellutuksen ulkopuolelle.

5.4 Kokoelmien rakentuminen

5.4.1 Kokoelmat ennen kelluttamista

Kaikkien kirjastoyksiköiden kokoelmia pidettiin kummassakin kaupunginkirjastossa kokonaisuudessaan selvästi suppeampina ja pienempinä ennen kellutuksen aloittamista. Vastaukset perustuivat sekä kirjastohenkilökunnan omiin tuntemuksiin kokoelmien kehittämisestä että yksiköiden käytössä olevaan tilastotietoon niteiden varsinaisesta määrästä.

A2: "Meidän kokoelman koko ennen kellutusta oli sellainen 50 000 nidettä, eli lehteä, musiikkia, leffaa, kirjaa, kaikkea tällaista. Nyt tuossa joulun alla katsottiin tilastoja uudestaan ja meillä on 80 000 nidettä, joka on aika huomattava nousu. [--] Kaikkien määrä on vaan kasvanut."

Osassa vastauksista nousivat esiin vain tietyt kokoelman osa-alueet, joissa aikaisemmin esiintyi huomattavissa olevia puutteita. Mainituista osa-alueista esimerkiksi av-aineistot olivat sellaisia, joiden laajentamiseen hankintamäärärahat eivät ennen kelluttamista olleet riittäneet. Näitä aineistoja saatettiin saada lahjoituksina tai tilapäisinä siirtokokoelmina lainaan muista yksiköistä, mutta tästä huolimatta aineistojen vaihtuvuus nähtiin vähäisenä, ja näiden kokoelmien kuvailtiin ikään kuin "jämähäneen" paikoilleen.

A1: "Av-aineiston osalta niin kokoelma ei ollut kauhean laadukas, koska hankintamäärärahat on sen verran pieniä, että sitten ei kauheasti sellaista aineistoa pystynyt hankkimaan, elikkä sellaiset kokoelmat on ollut aika pieniä, jämähäneitä."

Myös aineistojen yleistä kuntoa pidettiin aikaisemmin huonompana. Aineistojen käsittelymäärät olivat korkeita sekä lainauksen että kuljetusten osalta, mikä verotti myös niiden fyysistä kuntoa. Jokaisen yksikön budjetti ei kuitenkaan riittänyt uusien painosten hankkimiseen esimerkiksi vanhoista suosituimmista klassikkoteoksista, joten kuluneiden aineistojen korvaamisessa ei välttämättä pysytty kysynnän mukana. Tämän lisäksi osan aineistoista koettiin olevan myös sisällöllisesti vanhentuneita, erityisesti tietokirjallisuuden puolella, sillä painopiste oli niiden hankkimisen sijasta enemmän muussa uutuuskirjallisuudessa.

A7: "No se [kokoelma] oli hyvin vanhentunut, varsinkin aikuisten tieto- ja kaunopuoli, lastenosastoon oli muutenkin satsattu enemmän. Mut aikuisten tieto oli hyvin vanhaa ja kun määrärahat oli pieniä niin sitä ei juuri hankittu, eli se ei pahemmin uudistunut."

Kysyttäessä minkälaista kokoelmaa yksiköihin on varsinkin ennen kelluttamisen alkua pyritty rakentamaan, korostui vastauksissa erityisesti tavoite monipuolisesta, laadukkaasta ja ajantasaisesta yleiskokoelmasta, josta on hyötyä mahdollisimman laajalle asiakaskunnalle. Päämääränä on siis vastata mahdollisimman hyvin asiakkaiden suunnalta tulevaan kysyntään. Tämä tavoite pohjautuu suoraan kirjastolakiin, jossa kirjastojen velvollisuudeksi määritellään ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa, joka palvelee hyvin käyttäjien tiedontarpeita (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016).

A2: "Mahdollisimman monipuolista. Et se on varmaan melkein jokaisen kirjaston päämäärä että on sellainen monipuolinen ajantasainen kokoelma, josta on iloa ja hyötyä asiakaskunnalle, ja kun meillä on niin monipuolinen asiakaskunta, niin me tarvitaan vähän kaikkee."

A5: "Kyllä nykyisin se linja on se, että pyritään tarjoamaan monipuolista aineistoa, vaikka tietysti painotus on sellaiseen laadukkaaseen, hyvin tehtyyn kirjallisuuteen. Mutta kyllä ihan laidasta laitaan ja pyritään vastaamaan siihen asiakkaiden kysyntään."

Useampi haastatelluista yksiköistä sijaitsi koulujen läheisyydessä tai oli lapsiperheiden suosiossa, joten kokoelmien yleistasoisen monipuolisuuden lisäksi myös lastenkokoelmien tärkeys yksittäisenä kokoelmien osa-alueena nousi paljon esiin vastauksissa. Vastaavina keskeisinä ja nuorina asiakasryhminä korostuivat päiväkodit ja kouluikäiset maahanmuuttajat, joille näiden kyseisten kirjastoyksiköiden palveluita erityisesti suunnattiin.

A1: "Täällä alueella asuu tosi paljon lapsiperheitä, eliikkä lapsiperheet ja koululaiset on tärkeä asiakasryhmä, ja sen takia lasten kokoelma on aina ollut sellainen tärkeä tässä kirjastossa."

A4: "Me ollaan ihan selkeesti lastenkirjasto eliikkä tässä asuu todella paljon lapsiperheitä ja maahanmuuttajia, eliikkä se meidän asiakaskunnasta alakouluikäisiä on varmaan huomattavan iso osa."

A7: "Lastenpuoli on tietenkin hyvin laaja ja kaikenkattava mitä rahat antaa myöten, kun koulu on tuossa ihan vieressä."

Isoimmissa yksiköissä saatettiin lisäksi pyrkiä ylläpitämään tiettyjä kokoelman osa-alueita erityisen kattavina, sillä ne toimivat koko kirjastoverkon eräänlaisena keskipisteenä kyseisille aineistoille. Tällainen oli tilanne esimerkiksi Tampereen pääkirjastossa, jonka aikuisille suunnattu kokoelma on kirjastoverkon laajin.

A5: "[Pääkirjastossa] jos nyt puhutaan siitä aikuisten kokoelmasta niin sehän on kirjaston isoin kokoelma, ikään kun pääkokoelma, että se on laajin ja monipuolisin ja kun hankittiin aineistoa niin hankittiin juuri ajatellen sitä että se on se isoin kokoelma ja koko tän kirjastoverkon sellainen tuki ja selkäranka."

5.4.2 Kokoelmat kelluttamisen myötä

Kun haastatelluilta kysyttiin kokoelmien tilanteesta kellutuksen alkamisen myötä, vaihtelivat vastaukset jonkin verran toisistaan. Yleisesti ottaen kellutuksen käyttöönoton ansiosta kirjastojen kokoelmissa on kuitenkin ollut nähtävissä huomattavasti enemmän vaihtelua ja vaihtuvuutta. Erityisesti pienempien kirjastoyksiköiden koettiin hyötynneen kellutuksen tuomasta mahdollisuudesta tarjota yhä monipuolisempia aineistoja asiakkailleen.

A5: "Kyllä varmaan kirjastojen kokoelmat on muuttunut, että varsinkin on kuullut noista pienistä lähikirjastoista, että sinne on tullut muualta aineistoa ja niiden kokoelmat on muuttuneet monipuolisemmiksi ja asiakkaatkin on huomanneet sen, että sieltä löytyy sellaista aineistoa jota siellä ei ole aiemmin ollut."

Kellutuksen ansiosta kirjastoissa on myös huolettomammin uskallettu poistaa sellaista vanhempaa ja huonokuntoisempaa aineistoa, jolle ennen kelluttamista ei ollut saatavissa uudempaa korviketta. Kelluttamisen myötä korvaavan kappaleen voi sen sijaan hankkia toisesta yksiköstä, mikäli tarve sitä vaatii. Näin ollen kokoelmien yleisilme saadaan myös säilytettyä tuoreempana ja hyväkuntoisempana, kun vanhoja rikkinäisiä aineistoja ei ole enää tarvetta säilyttää.

A1: "Voi ajatella, että täältä ei oo pakko ihan jokaista klassikkokirjaa löytyä, vaan asiakas voi sen tilata, niin sitten voi ihan kärsimättä huonosta omastatunnosta poistaa sellaisen kaanoniin kuuluvaan teoksen, että asiakas sen kuitenkin saa jostain tilaamalla."

A7: "Kellutus on just antanut sen mahdollisuuden, että on voitu poistaa sitä vanhentunutta, vanhaa ja huonoa aineistoa, ja sitten kelluttaa itsellemme uutta, johon meillä itsellämme ei ole ollut varaa."

Haastateltavilta tiedusteltiin myös, ovatko ennen kelluttamisen aloittamista rakennetut kokoelmat säilyneet sellaisinaan kellutuksen myötä. Pääasiassa näiden tietoisesti rakennettujen kokoelmien nähtiin edelleen olevan hyvälaatuisia, ellei jopa laadukkaampia kuin ennen. Samaan aikaan niissä oli kuitenkin havaittavissa muutoksia, esimerkiksi runsasta vaihtelevuutta. Mainituista kokoelmista erityisesti lasten- ja aikuisten kaunokirjallisuus olivat sellaisia, joiden tasainen ylläpitäminen nähtiin aikaisempaa haastavampana.

A1: "On se edelleen hyvä, mutta nyt vaan tuntuu, että toi kuvakirjakokoelma paisuu ton kellutuksen myötä, että se kokoelma jotenkin kasvaa, ja niitä oon sitten lähettänyt kyllä pois."

A3: "No juuri se kaunokirjallisuus on kadonnut jonnekin, kotimainen ja ulkomainen, sanotaan että se muutaman vuoden sisään ilmestynyt, kaks kolme vuotta sitten ilmestynyt, se tuorein menee jonnekin kokoajan."

Kaikissa kirjastoyksiköissä kokoelmien rakenteen ei kuitenkaan koettu muuttuneen merkittävästi kellutuksen myötä, vaan sen nähtiin säilyneen kutakuinkin samana kuin millaiseksi sitä oltiin alkujaan rakennettu. Tilanteen säännöllistä seurantaa korostettiin silti tärkeänä tehtävänä, jotta kokoelmat saataisiin jatkossakin pysymään monipuolisina ja tasapainoisina.

A8: "Kokoelman rakenne ei ole varsinaisesti muuttunut kellutuksen myötä. Jatkuva seuranta tilanne kuitenkin vaatii, jotta meillä edelleen on kiinnostavia tieto- ja kaunokirjoja ja toisaalta ettei myöskään mitään ole liikaa."

Jyväskylän kirjastojen osalta kelluvan kokoelman tuomaa muutosta kokoelmien rakenteeseen oli selvästi haastavampaa arvioida, sillä kellutus on ollut Jyväskylässä käytössä jo noin kymmenen vuotta, eivätkä muutokset siten välttämättä olleet enää vastaajilla tuoreessa muistissa. Tämän lisäksi kaikki vastaajista eivät olleet työskennelleet kirjastossa vielä ennen kelluttamisen aloittamista.

5.5 Aineistojen kertyminen ja katoaminen

Yleisellä tasolla kellutuksen arvioitiin näkyvän jonkin verran lähes jokaisen aineistotyyppin kohdalla. Haastateltavien mukaan eri aineistojen liikkumismäärissä on kuitenkin ollut havaittavissa selkeitä keskinäisiä eroja. Aineistot, joihin kellutus ei ole lainkaan vaikuttanut, ovat useimmiten olleet yksittäistapauksia, jotka on sitten voitu poistaa kirjaston kokoelmista tarpeettomina.

A2: "Sanoisin, että kaikki aineisto oikeastaan liikkuu todella paljon, että tuolla on ehkä sellaisia yksittäisiä tapauksia, jotka ei liiku, ja ne lähtee sitten poistoon. Että jos ei liiku, niin kirjaa ei myöskään tarvita kirjastossa, kun kukaan ei sitä käy lukemassa tai lainaa itselleen."

Yksittäisten asiakkaiden mieltymysten nähtiin vaikuttavan herkästi siihen, millaisia aineistoja kirjastoyksikköön kertyy. Tämä oli selvemmin nähtävissä erityisesti pienemmissä kirjastoissa, joissa yksittäisen asiakkaan lainaus- ja palautustottumukset alkoivat näkyä jo hyvin lyhyelläkin aikavälillä.

A1: "Just toi, että tänkin kokoisessa kirjastossa niin yksittäisillä ihmisillä saattaa olla tosi suuri merkitys, et jos opiskelee jotain tiettyä alaa niin sitten sen kyllä huomaa, et se kyllä näkyy kokoelmissa. Saattaa yhtäkkiä olla oikeustiedettä käsitteleviä kirjoja tosi paljon tai kirjallisuustiedettä käsitteleviä teoksia jotenkin erityisen paljon."

Aikuisten kaunokirjallisuus oli yksiköstä riippuen joko kertyvää tai katoavaa aineistoa. Yhtäältä kaunokirjallisuuden kysyntä on nähty erittäin korkeaksi, joten sitä liikkuu jatkuvasti pois päin yksiköistä, mutta toisaalta sitä myös palautuu vastaanottaviin yksiköihin runsaissa määrin. Vastaavasti toiset yksiköt, kuten esimerkiksi Tampereen pääkirjasto, olivat selkeästi niitä, joista kaunokirjallisuus valui pois päin muihin

kirjastoihin. Myös Bartlett on esittänyt, että tämänkaltaisen aineistojen pois valuminen on tyypillistä erityisesti pääkirjaston osalta (Bartlett 2014, 4).

Kiinnostava huomio oli, että yksittäisistä genreistä rikoskirjallisuutta eli dekkareita kertyi jokaisessa haastattelun kohteena olevassa kirjastoyksikössä runsaasti hyllyihin. Tämä piti paikkansa myös Tampereen pääkirjastossa, josta kaunokirjallisuus muuten valui säännönmukaisesti muualle. Toisaalta ilmiö saattaa olla selitettävissä sillä, että vaikka dekkarit liikkuvatkin paljon kellutuksessa, niitä on myös niiden suuren kysynnän vuoksi ollut hankittuna reilusti kussakin yksikössä jo ennalta.

A5: "Sellainen havainto on tehty että dekkareita on tosi paljon kaikkialla, kaikki tuskastelee sen kanssa että hyllyt on täynnä dekkareita, että niitä pystytään hankkimaan taas paljon vähemmän kun mitä on ennen hankittu."

A2: "Dekkareita varsinkin on selkeästi suuren kysynnän vuoksi otettu myös hovin vuoksi ja nyt niitä on joka paikassa aivan liikaa. Elikkä paljon enemmän kun niitä luetaan ja joka paikka tursuaa dekkareita. Ja niitä sitten on jouduttu poistamaan sen takia että ei tahdo missään mahtua hyllyyn."

Myös musiikki ja tietokirjallisuus mainittiin aineistoina, jotka liikkuvat paljon ja joita kertyi useissa yksiköissä runsaasti hyllyihin.

Katoamisesta puhuttaessa tarkoitettiin tässä tutkimuksessa aineistoja, jotka kelluvat säännönmukaisesti pois tietyistä kirjastoyksiköistä, ei niinkään aineistoja, jotka häviävät kuljetuksissa tai asiakkaiden toimesta. Tämä määritelmä jäi osassa haastatteluista epäselväksi, mikä puolestaan vaikeutti vastauksien tulkitsemista.

Eräs vastaajista näki katoavaksi aineistoiksi samat aineistot, jotka ovat kellutuksen myötä alkaneet kiertämään enemmän. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi konsoli- ja lautapelit.

A1: "Ja ehkä sellaiset kokoelmat mitä on just tullut kellutuksen myötä niin ne on myös herkkiä sit katoaan, että se on ehkä sellaista kysyttyä aineistoa, joka kiertää paljon. Esimerkiksi just noi konsolipelit ja lautapelit, jotka on just sellaista ehkä myös uutta aineistoa, että se on kiva kun niitä saa paljon, mutta sit ne myös katoaakin."

Myös lastenaineistot mainittiin useasti aineistoina, joiden kohdalla kelluttamisen vaikutukset ovat olleet nähtävissä selvästi. Erityisesti lasten kuvakirjojen kohdalla kysyntä on suurta jokaisessa yksikössä, mikä on puolestaan aiheuttanut sen, että kuvakirjat katoavat tehokkaasti kirjastojen hyllyistä joko lainaan tai muihin yksiköihin.

A4: "Se vaihtelee, [--] elikkä aika usein tapahtuu sitä että huomaa että hups, jotain ei ole yhtään, esimerkiksi kuvakirjoista ei ole paikalla yhtäkään Puppea tai Miinaa ja Manua. Että kuvakirjoissa sen huomaa kaikista eniten, kun niitä lainataan isoja kasoja kerralla. Että siinä huomaa kun pari asiakasta vetää helposti hyllyn tyhjäksi."

A5: "Varmaan lastenaineistoissa [näkyvät parhaiten kellutuksen vaikutukset], kuvakirjat on sellaisia mistä kuulee kaikkialla palautetta siitä että niitä ei oo missään paikalla, että on sellainen oletus että niiden kysyntä on lisääntynyt todella paljon."

5.6 Aineistojen tasaaminen

Kirjastoilla ei ole ollut käytössään yhtä yksittäistä tapaa aineistojen tasaamiseksi. Tampereella, jossa kelluttaminen on ollut käytössä vasta lyhyemmän aikaa, erilaiset tasaustavat ovat vielä osittain testauksen alla. Kellutuksen käyttöönoton alkuvaiheessa aineistoja ei saanut lähettää yksiköstä toiseen, jotta kellutuksen vaikutukset aineistojen kertymiseen olivat paremmin nähtävissä. Alun tarkkailujakson jälkeen siirryttiin kuitenkin kirjastoyksiköiden väliseen sähköpostiviestintään, jossa kertyneistä aineistoista ilmoitetaan sähköpostin välityksellä ja lähetetään sitten niitä kaipaaviin yksiköihin. Vastaavasti voidaan ilmoittaa myös omasta kirjastoyksiköstä puuttuvista aineistoista ja pyytää niitä toisista yksiköistä.

A2: "Että alkuun sitten laitettiin ihan vaan sähköpostia Tampereen kirjastojen kesken että "hei mitä aineistoa teiltä puuttuu, että meillä ois todella paljon tätä ja tätä aineistoa, tarviiko joku" ja lähetettiin kuljetuksen mukana. Ja nyt tuossa on yritetty välissä sellaista ratkaisua että lähetetään Metsoon noi ylimääräiset aineistot, [--] mutta siinä kävi sitten aika nopeasti ilmi ettei Metson tilat ja resurssitkaan riitä lähettämään sitä aineistoa eteenpäin, joten nyt ollaan sitten palattu takaisin siihen sähköpostiviestintään."

Vastaajien mukaan aineistoja pyritään yleensä tasaamaan jo hyllytysvaiheen aikana. Jokainen yksikkö huolehtii pääsääntöisesti itse omasta kokoelmastaan. Mikäli aineistossa havaitaan puutteita, sitä pyritään kelluttamaan takaisinpäin muista yksiköistä. Jyväskylässä pyritään välttämään kolmoiskappaleiden pitämistä samassa yksikössä, joten nämä lähetetään vastaavasti hyllyttämisen sijaan muualle tai poistetaan. Yksiköissä, joissa lainausmäärät ovat erityisen suuria, pidetään kuitenkin suosituimmista teoksista useampaa kappaletta saatavilla.

A8: "Aineiston kertymistä pyritään välttämään jo hyllytysvaiheessa, niin ettei kaksois- tai kolmoiskappaleita ja vieraskielistä tietokirjallisuutta laiteta

hyllyyn, vaan katsotaan voiko niitä kelluttaa jonnekin muualle tai voiko ne ehkä poistaa. Lainausmäärät ovat meillä sen verran suuret, että toki meillä suosituimmista kirjoista kaksoiskappaleita myös pidetään hyllyssä ja kierrossa."

Koska kellutus verottaa usein erityisesti pääkirjastojen kokoelmia, on aineistoa pyritty kummassakin kaupungissa lähettämään säännönmukaisesti eniten juuri pääkirjaston suuntaan. Samalla tavoin joitakin aineistoja lähetetään takaisin niihin yksiköihin, joista ne ovat alun alkaen kelluneet pois. Ylimääräistä aineistoa myös poistetaan tarpeen vaatiessa, etenkin silloin jos se on huonokuntoista tai vain harvakseltaan lainattua. Tampereella kirjastoille kellutuksen myötä määritelty poistotavoite on haastateltujen mukaan noin 10% koko kokoelmasta.

A5: "Jos jollain on liikaa jotakin niin voi lähettää sitten Metsoon, täydentää tai tavallaan tasoittaa sitä omaa kokoelmaa, mutta kyllä se ensimmäinen ohje on, että pitää poistaa, jos on jotain sellaista huonokuntoista vähän käytettyä aineistoa, [--] että niitä ei lähetetä toisille sitten enää."

Jyväskylässä on lisäksi ollut noin kaksi vuotta käytössä CollectionHQ-kokoelmatyökalu, johon kuuluu myös kelluvan kokoelman tasaamistyökaluja. Työkalu tarjoaa kirjastoille ajankohtaista tietoa aineistojen tilasta, kuten esimerkiksi kiertämättömien aineistojen määrästä, puutteista kirjastoyksikön kokoelmissa tai ylimääräisistä aineistokappaleista kirjaston hyllyssä. Näiden tilastotietojen avulla kirjastohenkilökunnan on helpompi havaita, mikäli kirjaston hyllyihin on jäänyt seisomaan teoksia, joita ei ole lainattu vuosiin. Nämä kappaleet voidaan sitten poistaa kokoelmista tai lähettää sellaiseen kirjastoyksikköön, jossa niillä uskotaan olevan enemmän kysyntää. Vastaavasti toisista kirjastoyksiköistä voidaan pyytää lähettämään sellaisia kappaleita, jotka omasta yksiköstä puuttuvat.

A6: "Se aika hyvin kertoo meille mitä kirjailijaa meiltä puuttuu tai mitä meillä on liikaa, ja sitten tietysti aina kun palautuu kirjoja niin kattoo että ajaa tää on tällainen kirja mikä meillä ei kierrä, niin yleensä kellutetaan se sitten muualle, yleensä pääkirjastoon."

A7: "Mä voin ottaa sieltä tällaisen listan, että mitkä aineistot ei oo liikkunut kolmeen vuoteen, [--] sieltä näkee sitten jos joku on seissyt hyllyssä, niin voi laittaa niitä sitten eteenpäin."

Tampereella vastaavankaltaista kokoelmatyökalua ei ole ainakaan vielä käytössä, eikä varmuutta ollut myöskään siitä, ollaanko tällaista työkalua hankkimassa lähitulevaisuudessa. Keskustelua aiheesta on vastaajien mukaan kyllä käyty, mutta

ainakaan toistaiseksi kokoelmatyökalun hankkimiseen ei ole päädytty. Esimerkiksi Aurora-tietokannasta saatavilla olevat tilastotiedot ovat kuitenkin auttaneet aineistojen käyttöasteen seuraamisessa. Vastauksista ilmeni, että etenkin pienemmissä kirjastoissa oman kokoelman tilaa on ollut helppo seurata myös "silmämääräisesti", eikä tilastoja ole siten juurikaan kaivattu avuksi.

Vaikka kelluva kokoelma onkin yhä suhteellisen uusi kokoelmanhallinnan muoto Tampereella ja useat tasauskeinot ovat vasta kokeilussa, kokivat haastateltavat kirjastojen olevan kuitenkin oikealla suunnalla aineistojen tasaamiseen kehitettyjen ratkaisujen kanssa.

A2: "Että tässä vielä vähän haetaan sitä oikeeta tapaa ratkaista se ja aikaa säästävintä tapaa, mutta luulen että olemme oikeilla jäljillä, että yritetään hyödyntää ton meidän kirjastojärjestelmän tilastoja ja sitten ihan työntekijöitten silmiä, ja sitä yhteydenpitoa, että saadaan se homma rullaamaan."

5.7 Aineistonvalinnan keskittäminen

Sekä Tampereen että Jyväskylän kaupunginkirjastoissa on käytössä keskitetty aineistonvalinta, jossa aineistohankinnat tapahtuvat erikseen määriteltujen valintaryhmien kautta. Tampereella kaiken aineistonvalinnan tekevät valintaryhmät, joissa on kussakin noin 3-4 jäsentä. Valintaryhmät on jaettu hankittavien aineistotyyppien mukaan seuraavalla tavalla: aikuiset, lapset ja nuoret, musiikki, elokuvat ja pelit sekä e-kirjat.

Tampereella keskitetyn aineistonvalinnan ei ole ainakaan vielä koettu näkyvän merkittävästi kirjaston kokoelmissa, sillä keskittämisen ja kellutuksen aloittamisesta on kulunut vasta niin vähän aikaa.

A5: "Ei se varmaan vielä oikeastaan näy, että se varmaan vaatii vielä lisää aikaa että se alkaa näkyä, mutta siinä on kaiken kaikkiaan se tavoite, että sitä aineistoa hankitaan vähemmän kun ennen, että kyllä se varmaan sillä lailla alkaa näkyä, että ei ole enää niin isoja määriä samaa kirjaa hyllyssä tai olemassa, että kokoelmat pienenee ja liikkuu enemmän."

Keskitetty aineistonvalinta jakoi mielipiteitä vastaajien keskuudessa. Yhtäältä keskittämisen koettiin helpottaneen yksittäisten kirjastojen ja työntekijöiden työtä nyt, kun aikaa jää enemmän muuhun kuin aineistonvalintaan.

A4: "Meidän työtähän se on helpottanut. Se oli tosi työlästä käydä kaikki valintalistat aina läpi."

Toisaalta keskittämisen haittapuoleksi nähtiin se, etteivät valitsijat välttämättä osaa jokaisessa tilanteessa enää hankkia yksiköille kaikkea sellaista aineistoa, jota yksikön omat työntekijät itse hankkisivat. Valinta saattaa sen sijaan toisinaan kohdistua aineistoihin, joille kyseisessä yksikössä ei ole riittävästi kysyntää. Vastaavasti kirjastohenkilökunnan tietoisuus hankituista aineistoista tai kokoelmista ylipäättään saattaa heiketä, mikäli ei itse kuulu yhteenkään valintaryhmistä.

A6: "Ennen pystyi vaan valitsemaan, että okei me otetaan noi kirjat, mutta nyt kun joku muu tekee ne valinnat niin voi olla, että tulee vähän huteja tänne."

A3: "Kyllähän se nyt kokoelma muotoutuu omakseen ja omanlaisekseen, et siihen ei ehkä sitten pääse samalla tavalla vaikuttamaan ja sitten kun ei kuulu mihinkään valintaryhmään, niin se tietoisuus uudesta kirjallisuudesta ja kirjastoon hankittavasta materiaalista on pienempi."

5.8 Aineistojen liikkuminen yksiköiden välillä

Jokaisessa kirjastoyksikössä aineistojen nähtiin liikkuvan eniten pääkirjastoon ja takaisin. Myös isoimmat aluekirjastot koettiin vilkkaina aineistojen lähettäjinä ja vastaanottajina. Vastaukset aineistojen kuljetusmäärien lisääntymisestä tai vähenemisestä sen sijaan vaihtelivat huomattavasti. Osa vastaajista kertoi kuljetusmäärien vähentyneen kellutuksen myötä nyt, kun aineistoja ei enää pääasiassa lähetetä takaisin niiden alkuperäiseen lainauspaikkaan. Osassa yksiköistä aineistojen kuljetusmäärien nähtiin kuitenkin lisääntyneen.

A4: "Ehkä lisääntynyt, ainakin muihin lähikirjastoihin. Kuljetukset ja tämä liikkuva aineistohan on lisääntynyt hirveästi, se on todella lisääntynyt."

Syyksi lisääntyneille kuljetuksille annettiin lähes poikkeuksetta varattujen aineistojen määrän kasvu. Varausmaksujen poistuminen ja siten varausten lisääntyminen onkin tehnyt aineistojen liikkumisen arvioinnista haastavaa. Siinä missä tavallisten aineistokuljetusten määrien nähtiin laskeneen merkittävästi, nostivat varatut aineistot kokonaiskuljetusmääriä huomattavasti enemmän.

A7: "Siis on ne vähentynyt, mutta mä en osaa sanoa kuinka paljon, mutta siinä vähän vääristää se, että kun tämä varausmaksu poistu, niin varausten määrähän on noussut ihan älyttömästi, että jossei niitä varauksia olisi niin se

tavallisten kellutusten määrä - tai siis tavallisten palautusten määrä - on varmasti puolittunut, ellei vielä enemmän."

A1: "Siis kyllä varmasti on ollut tosi suuri vaikutus, siis varauksien maksuttomuudella ja sillä että ei mene sitä palautuskuljetusmaksua, että ne on mun mielestä yhteydessä tähän kellutusilmiöön tosi vahvasti. Että kyllä tosi paljon pääkirjaston tavaraa kiertää tämän yksikön kautta."

Aineistojen liikkumiselle annettiin haastatteluissa useita mahdollisia syitä. Tällaisia ovat esimerkiksi kirjaston koko tai sen maantieteellinen sijainti. Kaupungin keskusta-alueella tai suurten asuinalueiden läheisyydessä sijaitsevat kirjastot ovat asiakasmääriltään ja siten aineistojen liikkuvuuden kannalta vilkkaampia kuin pienemmät, syrjemmällä sijaitsevat kirjastot. Kuntarajojen läheisyyteen sijoittuvat kirjastoyksiköt saavat myös paljon kellutuksen ulkopuolelle jäävää aineistoliikettä naapurikunnista.

Myös poikkeukset kirjastojen toiminnassa ja aukioloissa vaikuttavat aineistojen liikkumiseen. Tällaisia poikkeuksia voivat olla esimerkiksi kirjastoyksikön laajamittainen remontti, kuten Tampereen pääkirjasto Metson kohdalla.

A2: "Ihan alkuvaiheessa siihen vaikutti toi Metson remontti myös, et Metso oli tuossa viime vuoden kesällä kiinni kuukauden pari, joten se toi sitten Metson asiakkaat myös meille, ja se lisäsi huomattavasti meidän kävijämääriä ja meidän kokoelman määrää."

5.9 Fyysiset tilat

Kellutuksen ei pääasiassa koettu aiheuttaneen erityisiä haasteita kirjastojen säilytystiloissa. Syyksi tälle esitettiin hyvin tehtyä pohjatyötä kokoelmanhoidossa, toisin sanoen ahkeraa poistojen tekemistä ja aineistojen lähettämistä toisiin kirjastoihin sekä tehokasta kokoelman tilanteen tarkkailua ylipäätään.

A5: "Meillä on silleen ollut aina hyvin toi kokoelma hoidettuna, että meillä ei ole ennen tätä kellutustakaan ollut puutetta tilasta. Että me ollaan tehty sitä kokoelmatyötä kokoajan ahkerasti, että meillä mahtuu kyllä aineistot."

A7: "Ei oikeestaan [ole aiheuttanut haasteita], koska meillä on niin paljon tehty poistotyötä että meillä kyllä mahtuu kirjat hyllyyn, ja jos ei mahdu niin heti puutimme asiaan eli rupeemme kelluttamaan pois päin."

Hyllyjärjestyksessä tapahtuneet muutokset korostuivat enemmän Tampereen kirjastoissa kuin Jyväskylässä. Yleisimmin muutokset nähtiin lähinnä pienenä hienosäätönä, jossa aineistoa on siirretty hyllystä toiseen tilan vapauttamiseksi. Osassa

Tampereen kirjastoista päädyttiin kuitenkin tekemään muutoksia esimerkiksi genrehyllyjen yhtenäistämiseksi, sillä jokaisesta kirjastoyksiköstä näitä tiettyjä erikoisgenrejä ei oltu ennestään eritelty hyllyihin omaksi sijainnikseen.

A2: "Meillä oli aiemmin noi romantiikka ja sota-aiheisten romaanien hyllyt erikseen, eliikkä tuommoinen kevyen viihteen hylly ja sotakirjallisuuden hylly, [--] niin kellunnan myötä todettiin että kaikki ei oo näitä hyllyjä pitänyt, joten meillä oli esimerkiksi Kaari Utrioo kahdessa eri paikassa ja samaten Esa Anttalaa saatto olla kahdessa eri paikassa, jonka myötä sitten poistettiin romantiikka ja sotahyllyt, että ne on sitten siellä muun kaunon seassa. Ja sitten nää genret, joilla on omat hyllyt, niin on sellaset mitkä löytyy kaikista kirjastoista."

Kirjastoihin on vastaavasti syntynyt uusia hyllyjä sellaisille aineistoille, joita kirjastoyksikössä ei aikaisemmin ollut tai joita oli ennen kellutuksen aloittamista merkittävästi vähemmän. Hyllyjärjestystä on siis pyritty ja jouduttukin yhtenäistämään, jotta aineistot sijaitsisivat mahdollisimman loogisissa paikoissa koko kaupungin laajuudella.

A1: "No ehkä silleen että on otettu sit joiltain aineistoilta tilaa, tai että on perustettu kokonaan uus hylly, esimerkiksi nuorten vieraskieliselle aineistolle on tullut oma uus hyllynsä, koska sitä näytti kertyvän niin paljon, ja sit sekä aikuisten ja nuorten dvd:t on sellasia että niille oon pyrkinyt tekemään tilaa, ja sit noille peleille oon tehnyt tilaa."

Jyväskylässä hyllyjärjestyksessä tapahtuneita muutoksia ei pidetty samalla tavalla suoraan kellutukseen liittyvinä kuin Tampereella, vaan niiden nähtiin ennemminkin kuuluneen yleiseen kokoelmatyön kehitykseen ja aineiston näkyvyyden parantamiseen.

A7: "Ei ole muutettu, kun se ei tavallaan liity kellutukseen, kun täällä ei ollut kaikkia genrejä ennen erikseen, niin ne on laitettu niin, että on paremmin saatu aineistoa esille, mutta se ei ehkä suoraan liity siihen kellutukseen."

A8: "En voisi sanoa, että tämä muutos johtuu varsinaisesti kellutuksesta, mutta ehkä se kuitenkin nopeutti sitä eli esim. jännityskirjallisuus sai meillä enemmän tilaa kuin aiemmin. [--] Muut hyllyjärjestelyt, joita toki on tehty meillä paljon, ovat osin johtuneet kellutuksesta, mutta erityisesti siitä, että kokoelmatyön kautta on pyritty tutkimaan sitä mikä meillä kiertää, mitkä tietokirjaluokat tarvitsevat lisää tilaa ja mitä voi mahdollisesti supistaa."

5.10 Asiakkaat kelluttajina

Viimeisessä teemassa käsiteltiin asiakkaita kelluttajina, jotta voitiin selvittää, hyödyntävätkö asiakkaat tietoisesti kellutuksen tuomia mahdollisuuksia. Kokemukset siitä, tuntevatko asiakkaat ylipäättään kelluvan kokoelman toimintaperiaatteita, vastasivat hyvin paljon toisiaan. Yleinen näkemys oli, etteivät asiakkaat juurikaan tunne kellutusta tai välttämättä kiinnitä siihen erityistä huomiota. Erityisesti kellutuksen käyttöönoton alkuvaiheessa tämä toimintatapa jäi asiakkaille verrattain tuntemattomaksi. Yhdeksi syyksi arveltiin sitä, että kelluva kokoelma on osa sellaista kirjastotermistöä, joka on tuttua vain kirjastohenkilökunnalle itselleen.

A8: "Mielestäni asiakkaat eivät ole kovin tietoisia kellutuksesta, ylipäänsä meidän termistömme ei taida heille kovin helposti avautua."

Kokoelman muuttuminen kirjastoverkon yhteiseksi on myös aiheuttanut ja aiheuttaa yhä hämmennystä asiakkaissa, kun lainattavaksi haluttu aineisto ei välttämättä palaudukaan enää siihen kirjastoon, josta se on alkujaan lähtenyt lainaan. Monet asiakkaista ovat ilmoittaneet jäävänsä odottamaan teoksen palautumista, jolloin kirjastohenkilökunnan on täytynyt selventää, ettei aineistoilla enää ole kotikirjastoa, johon ne automaattisesti palaisivat.

A5: "Otetaan esimerkkinä elokuva, [--] et asiakas halua saada jonkun tietyn elokuvan ja hän kysyy sitä täältä kirjastosta, sitten sanotaan että se on lainassa [--], niin moni asiakas haluaa jäädä odottamaan, että mä en tee varausta mutta mä tulen sitten kysymään kun se palautuu, niin siinä vaiheessa pitää sanoa, että me ei voida tietää yhtään mihin se aineisto palautuu ja että se jää sitten sinne. Ja se on se mikä on kauhean vaikea ymmärtää, että jos ne on täältä sen lainannut niin miksei ne tuo sitä takaisin tänne."

Toisaalta siinä missä kelluva kokoelma oli alussa useimmille kävijöille vieraampi ja vaikeaselkoisempi, aktiivisimmat asiakkaat ovat alkaneet omaksua sen toimintaperiaatteet jo paremmin.

A4: "Jaa.. Kyllä kai vähitellen on tullut tietosuutta, että miten [kellutus] toimii. Että alussa oli vähän vaikea selittää asiakkaille, että miten tämä nyt sitten toimii."

A6: "Kyllä ne nyt on vähän paremmin tietoisia, että aikaisemmin se oli just sitä että minä tulen katsomaan onko se kirja täällä hyllyssä, ja sitten kun koitat sanoa että ei se välttämättä tuu tänne, että tee vaan se varaus."

Henkilökunta on havainnut, että osassa kirjastoista asiakkaat ovat myös aktiivisesti pyrkineet muokkaamaan lähikirjastonsa kokoelmia. Vastauksista ilmeni, että asiakkaat ilmoittavat toisinaan tuoneensa kirjoja varta vasten palautettavaksi toisesta kirjastoyksiköstä, jotta ne sitten löytyisivät heidän lähikirjastonsa kokoelmista. Toisinaan asiakkaat ovat myös innostuneet tuomaan mukanaan sellaisia aineistoja, jotka eivät ole mukana kellutuksessa ja jotka on sittemmin jouduttu lähettämään henkilökunnan toimesta takaisin alkuperäiseen lainauspaikkaan.

A7: "Jotkut asiakkaat saattaa käydessään jossain tuolla muualla tuoda meille jotain kirjoja silleen, että minäpä toin teille näitä kivoja kirjoja, että ne jää tänne. Että ovat sillä tavalla motivoituneita."

A3: "Kyllä joku asiakas on tuonut meille tohkeissaan VIP-kirjan, VIP-kirjathan on sellaisia jotka ei kellu. Niin on tuonut ihan tohkeissaan [pääkirjastosta], että minä toin teille tämän, lainasin sen sieltä ja toin teille, ja minä olin niin että voi voi tähän oli yksi sellainen aineisto joka ei kellu, niin me joudumme tämän palauttamaan takaisin. Mutta en sitten huomannut sanoa että saa tuoda jotain muuta kivaa meille."

Pari vastaajista kuitenkin arveli, että pääasiassa asiakkaat eivät pyri tietoisesti tai ainakaan järjestelmällisesti hyödyntämään kellutusta siten, että he saisivat muodostettua haluamiaan kokoelmia esimerkiksi omaan lähikirjastoonsa.

A1: "Emmä välttämättä usko et siinä on kellään sellaista mitään agenda, että tietoisesti rakentaa tänne vaikka jotain parempaa musiikkikokoelmaa tai mitään."

A6: "Emmä tiedä hyödyntääkö ne sitä mitenkään silleen tietoisesti, että en ole ainakaan huomannut, että kukaan asiakas ois siitä puhunut. Että tuntuu että se on niille vähän sellainen ettei ne sitä hahmota tai ajattele."

Pääasialliseksi kellutuksen hyödyntämiskeinoksi nähtiinkin se, että asiakkaat saattavat aiempaa helpommin ja joustavammin asioida useammassa kirjastoyksikössä kuin vain omassa lähikirjastossaan. Tämän mahdollisuuden koettiin tuoneen kirjastoille uusia asiakkaita myös sellaisista yksiköistä, joista aikaisemmin ei juurikaan tultu asioimaan kyseiseen kirjastoon.

A5: "He voi asioida kirjastossa tosi sujuvasti omien reittiensä mukaan, ettei aina tarvitse mennä asioimaan siihen samaan kirjastoon, et voi mennä sinne mikä on sit sujuvasti reitin varrella."

Asiakkaiden antama palaute kellutusta koskien on ollut pääasiassa positiivista. Haastateltavien mukaan asiakkaat eivät välttämättä anna sellaista palautetta, joka

koskisi suoraan kellutusta toimintamallina, vaan ennemminkin siihen liittyviä ilmiöitä, kuten aineistojen saatavuutta, koskevaa palautetta.

Konkreettisimmin asiakkaat näyttävätkin ymmärtävän kellutuksen juuri varausmaksujen ja aineistojen kuljetusmaksujen poistumisen kautta. Vaikka varausmaksuttomuus kuuluukin erottamattomana osana kellutuksen konseptiin, Tampereella varausmaksut poistuivat käytöstä jo ennen kellutuksen aloittamista. Syynä muutokseen oli uudistunut kirjastolaki, jonka linjauksen mukaan "yleisten kirjaston omien aineistojen käyttö, lainaus ja varaaminen sekä ohjaus ja neuvonta on maksutonta" (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016). Kuljetusmaksut sen sijaan poistuivat Tampereella juuri kellutuksen vaikutuksesta ja suunnilleen samoihin aikoihin kuin se otettiin käyttöön.

A2: "Yleensä ollaan ilahtuneita siitä että ei oo enää kuljetusmaksuja, se liittyy nimenomaan siihen kellutukseen -- paitsi se saatiin itse asiassa aiemmin, siitä päästiin eroon vähän aiemmin kun mitä se kellutus alkoi, mut kuitenkin kuljetusmaksut poistu kellutuksen myötä, tää tieto on mennyt perille paljon paremmin.

Ja sitten toi varausmaksuttomuus on kanssa ollut yks josta asiakkaat on ollut todella iloisia. Että vaikka ei oltaisi alettukaan kelluttamaan niin se olis joka tapauksessa muuttunut kun kirjastolakiin tuli vuosi sitten muutos, että ne varausmaksut tulee poistaa. -- Se kellutus on ehkä vaan lisännyt tietosuutta näistä kahdesta."

Tampereen kaupunginkirjastossa kelluttaminen aloitettiin vain kuukautta myöhemmin uudistuneen lain voimaantulomäärästä. Jyväskylässä kelluttaminen oli sen sijaan ehtinyt olla käytössä jo vuosia ennen varausmaksujen poistumista. Näin ollen asiakkaiden varausaktiivisuuden selvä kasvu nähtiinkin lähinnä varausmaksujen poistoon liittyvänä ilmiönä, ei niinkään kellutukseen liittyvänä. Erityisesti asiakkaiden kannalta varausmaksujen poistuminen on näyttäytynyt uutena mahdollisuutena tavoittaa kiinnostavat aineistot helposti ja halvemmalla kuin aikaisemmin.

A8: "Asiakkaat ovat varanneet meiltä aina paljon kirjoja etenkin uutuuksia. Mielestäni kellutus itsessään ei ole muuttanut varaustottumuksia niinkään. Näkisin, että verkkokirjaston käytön lisääntyminen sekä varausten muuttuminen maksuttomiksi vuoden 2017 alusta on muuttanut asiakkaitten varaustottumuksia kellutusta enemmän."

5.11 Yhteenvetoa tuloksista

Aineistojen liikkuminen kellutuksessa vaihtelee yksikkökohtaisesti. Yleisesti ottaen kellutus näyttää kuitenkin hyödyttävän erityisesti pienempiä yksiköitä, sillä niissä aineistojen vaihtuvuus on helpompaa havainta. Aineistot myös valuvat herkästi suuremmista kirjastoista pienempiin, sillä kellutuksen ansiosta asiakkaiden on mahdollista asioida useammassa toimipisteessä kuin ennen. Tämä johtaa siihen, että asiakkaat voivat poiketa lainaamaan aineistoja muualta esimerkiksi työmatkallaan ja palauttaa ne sitten lähikirjastoonsa.

Aineistojen tasaamisen ansiosta aineistoa palautuu kuitenkin suurempiin kirjastoihin myös erillisinä aineistolähetysinä, joten liikettä tapahtuu kirjastojen välillä muutenkin kuin pelkästään asiakkaiden toimesta. Aineistojen liikkuminen tällä tavoin onkin vilkkainta pääkirjaston ja muiden kirjastoyksiköiden välillä, yleensä suuntautuen muista kirjastoista pääkirjastoon.

Kellutus muovaa kirjastojen kokoelmia vähitellen asiakkaiden mieltymysten mukaiseksi. Asiakkaiden kiinnostuksenkohteiden myötä kirjastoyksiköihin saattaa muodostua hyvinkin erikoistuneita kokoelmia, erityisesti tietokirjallisuuden puolelle. Asiakkaat voivat halutessaan myös vaikuttaa tietoisilla valinnoillaan kokoelmien muodostumiseen. Henkilökunnan kokemusten mukaan kokoelmien rakenne ei kuitenkaan ole merkittävästi muuttunut kellutuksen alun jälkeen, vaikka niiden laatu onkin parantunut.

Kaikkien aineistojen koetaan liikkuvan ainakin jossain määrin kellutuksessa. Liikkumattomaksi jääneet aineistot ovat lähinnä yksittäistapauksia, jotka yleensä päädytään poistamaan kokoelmista. Aikuisten kaunokirjallisuus ja lasten kuvakirjat kuuluvat niihin aineistoihin, joiden liike kellutuksessa on erityisen runsasta. Näiden aineistojen kysyntä on korkeaa, mikä tekee niiden myös liikkeistä vaikeammin ennakoitavia. Kaunokirjallisuus on yksiköstä riippuen katoavaa tai kertyvää aineistoa. Tästä poikkeavat kuitenkin dekkarit, jotka ovat säännöllisesti kertyvää aineistoa kaikissa tutkituissa yksiköissä.

6 DISKUSSIO

Tämä tutkimus pyrki selvittämään, miten kellutus vaikuttaa yleisten kirjastojen kokoelmien muovautumiseen ja niiden liikkumiseen. Tutkimuksen tavoitteena oli vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Miten aineistot liikkuvat kellutuksessa?
- Muodostaako aineistojen kelluttaminen kirjastoyksiköihin tietynlaisia kokoelmia?
- Miten ja millaista aineistoa eri kirjastoyksiköihin kertyy kellutuksen myötä?
- Miten ja millaista aineistoa eri kirjastoyksiköistä katoaa kellutuksen myötä?

Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa saadut tulokset näyttävät tukevan hyvin aiempaa kelluvista kokoelmista tehtyä tutkimusta ja saatua teoriataustaa. Vaikka kellutuksen vaikutukset kokoelmiin ja niiden muovautumiseen ovatkin loppujen lopuksi hyvin yksikkökohtaisia, on niistä mahdollista tehdä myös yleispäteviä johtopäätöksiä.

Yleisesti ottaen kellutuksen koettiin lisänneen merkittävästi aineistojen vaihtuvuutta yksiköissä ja tarjoavan siten asiakkaille jatkuvasti tuoreemman ja uudelta vaikuttavan valikoiman. Erityisesti pienempien kirjastojen nähtiin hyötyvän kellutuksesta juuri aineistojen vaihtuvuuden kannalta. Tämä näyttäisi tukevan hyvin myös niitä tavoitteita, joihin haastatellut mainitsivat yksiköidensä kokoelmien perustuneen jo ennen kellutusta: tarkoituksena oli pyrkiä hankkimaan nimenomaan mahdollisimman monipuolista aineistoa, joka palvelisi laajaa asiakaskuntaa. Kellutuksen ei koettu merkittävästi muuttaneen näitä tietoisesti rakennettuja kokoelmia, mutta niiden arveltiin olevan jopa laadukkaampia kuin ennen.

Kellutus näkyi haastateltujen mukaan jossakin määrin kaikissa aineistotyypeissä. Erityisesti pienemmissä kirjastoissa aineistojen koettiin kertyvän herkästi yksittäisten asiakkaiden mieltymysten mukaisesti. Tällöin kirjastoyksikköön saattoi kertyä hyvinkin erikoistunutta aineistoa, esimerkiksi tietokirjallisuuden puolelta. Vastaavasti suuremmista yksiköistä, erityisesti pääkirjastosta, valui säännönmukaisesti aineistoa pois muihin yksiköihin. Tämä on ilmiö, joka on hyvin yleinen kelluttavissa kirjastoverkoissa (ks. Bartlett 2014, 4; Vääriskoski-Kaukanen 2017, 41).

Yksi olennaisimmista ratkaistavista asioista kellutuksen kannalta onkin aineistojen tasaaminen. Kirjastoilla on käytössään useita aineistojen tasaamiskeinoja, joista osa on vielä enemmän tai vähemmän kokeiluvaiheessa. Jyväskylässä käytössä on aineistojen tasaamiseen suunniteltu CollectionHQ-työkalu, Tampereella tasaamista on puolestaan toteutettu pääasiassa kirjastojen välisellä sähköpostiviestinnällä, tarkkailulla sekä kirjastojärjestelmän omia työkaluja hyödyntäen. Erityisesti pääkirjasto oli yksiköistä sellainen, johon lähetettiin paljon aineistoa takaisin manuaalisesti. Syyksi esitettiin sekä pyrkimystä tasapainottaa aineistojen jakautumista että lähettää pois sellaista aineistoa, joka ei kyseisessä kirjastoyksikössä lähde lainaan asiakkaille.

Kelluttamiseen tyypillisesti yhdistetty keskitetty aineistonvalinta on käytössä sekä Tampereella että Jyväskylässä. Keskittämisellä on pyritty tehostamaan aineistonhankintaa ja siten myös vähentämään aineistojen hankintamääriä kummassakin kaupunginkirjastossa. Tämä ajatus tukee myös niitä merkittävimpiä syitä, joita Bartlett (2014, 25) esittää perusteluiksi keskitetyn aineistonvalinnan käyttöönottamiselle kellutuksen rinnalle. Keskitetty aineistonvalinta on pääasiassa mielletty toimivaksi käytännöksi, joka vapauttaa henkilökunnalta aikaa muihin kokoelmanhallinnan tehtäviin ja joka tukee hyvin kellutusta. Toisaalta keskittäminen on toisinaan aiheuttanut sellaisten aineistojen valintaa, joille kohdeyksikössä ei ole lainkaan kysyntää.

Aineiston liikkumiseen vaikuttaviksi tekijöiksi arveltiin muun muassa kirjaston kokoa ja maantieteellistä sijaintia, esimerkiksi suurten asuinalueiden tai kuntarajan läheisyydessä. Myös poikkeukset kirjastojen toiminnassa, kuten suuret remontit, vaikuttavat asiakasvirtoihin ja siten aineistojen liikkumiseen. Vastaavia tuloksia sai myös Vääriskoski-Kaukanen (2017, 41-42), jonka mukaan muita vaikuttavia tekijöitä olivat esimerkiksi asiakkaiden työmatkakäyttäytyminen ja harrastuneisuus sekä kokoelmien kattavuus kussakin kirjastoyksikössä. Asiakkaat eivät kuitenkaan ole ainoita, jotka liikuttavat aineistoa kellutuksessa. Myös kirjastohenkilökunnan lähettämät, kokoelmien tasaamiseen pyrkivät aineistokuljetukset toisiin yksiköihin voidaan nähdä eräänlaisena kellutuksen aikaansaamana liikkeenä. Tavoitteena on varmistua siitä, että oikea aineisto on oikeassa paikassa, jossa sille on kysyntää.

Kellutuksen ei nähty merkittävästi vaikuttaneen kirjastojen fyysisiin tiloihin. Pääasiallisina muutoksina mainittiin pienemmät hyllyjärjestysten hienosäädöt, kuten genrehyllyjen uudelleenjärjestäminen tai tilan raivaaminen aineistoille, joita yksikössä

ei ennen kellutusta juuri esiintynyt. Laajamittaisempia muutoksia fyysisiin tiloihin ei kellutuksen myötä ollut tapahtunut. Syyksi tälle esitettiin laadukasta ja tehokasta pohjatyötä kokoelmanhallinnassa, toisin sanoen toimivaa aineistojen poistoa ja tasaamista sekä ennen kellutusta että sen käyttöönoton jälkeen. Tälle ajatukselle tehokkaasta työstä kokoelmanhallinnan parissa löytyy tukea sekä Bartlettin (2014) kokemuksista että Vääriskoski-Kaukasen (2017) saamista tuloksista, joiden mukaan oikein ajoitetut poistot, hyllytys ja tasapainottaminen ovat yksi kellutuksen onnistumisen keskeisimmistä edellytyksistä.

Kokemukset asiakkaista kelluttajina mukailevat hyvin vahvasti Bartlettin (2014) esittämiä ajatuksia siitä, kuinka onnistunut kellutus pääasiassa lisää asiakastyytyvää jatkuvasti uudistuvan ja tuoreen kokoelman ansiosta. Tietyissä tapauksissa kellutus on myös onnistunut aktivoimaan asiakkaita muovaamaan kokoelmia omanlaisikseen, jopa siinä määrin, että asiakkaat tuovat oma-aloitteisesti aineistoja muista yksiköistä, jotta ne palautuessaan jäisivät heidän lähikirjastonsa hyllyihin. Kaikki asiakkaat eivät kuitenkaan välttämättä osaa yhdistää positiivisia muutoksia juuri kellutuksen ansioksi tai ymmärrä täysin sen toimintaperiaatteita ylipäätään. Hyllystä puuttuvien aineistojen kohdalla asiakkaita onkin hyvä rohkaista varausten tekemiseen, jotta nämä eivät jää turhaan odottamaan aineistoja sillä oletuksella, että ne ennen pitkään palautuvat takaisin omaan "kotikirjastoonsa" (Bartlett 2014, 19-20).

6.1 Tutkimuksen haasteet

Haastateltavien rekrytoinnissa ensimmäiseksi haasteeksi osoittautuivat vaikeudet löytää vapaaehtoisia haastateltavia. Useista muistutusviesteistä huolimatta kaikista lähestytyistä kirjastoyksiköistä ei saapunut lainkaan vastausta. On vaikea arvioida, oliko syynä tutkimusaiheen arvioitu haastavuus, työstä aiheutuva kiire vai haluttomuus päätyä haastateltavaksi. Toisena haasteena oli rajallisesti käytössä oleva aika, mikä esti rekrytointiprosessin laajentamista ja pidentämistä kummankin kaupungin jokaiseen kirjastoyksikköön. Vaikka laadullisessa tutkimuksessa tärkeintä ei olekaan tutkimusaineiston määrä vaan sen laatu, olisi ollut mielekkäintä saada haastateltava jokaisesta kirjastoyksiköstä tutkimuksen kattavuuden parantamiseksi.

Vilkan (2015) mukaan tutkimusaineiston tasokkuus määrittyy sen perusteella, voiko aineistoa analysoimalla muodostaa riittävän kattava kuva tutkittavasta ilmiöstä. Tässä tutkimuksessa tehdyissä haastatteluissa ja niiden kautta saaduissa tuloksissa alkoi näkyä hyvin nopeasti toisteisuutta, joten voidaan sanoa, että jo pienemmälläkin joukolla haastateltavia on mahdollista muodostaa melko hyvä yleiskuva kellutuksen vaikutuksista kokoelmiin ja aineistojen liikkeisiin.

Toisaalta tutkimus olisi myös hyötynyt laajemmasta haastateltavien joukosta, sillä tällöin olisi ollut helpompi muodostaa syvempi ja tarkempi näkemys kellutuksen vaikutuksista. Nyt mukaan ei saatu kaikkia sijainniltaan kiinnostavia kirjastoja, kuten esimerkiksi merkittävästi syrjemmässä sijaitsevia yksiköitä. Vastaavasti vertailuasetelma kahden kaupungin välillä jäi heikommaksi, sillä Jyväskylästä saatiin mukaan vain kolme haastateltavaa.

Jyväskylän kohdalla lisähaastetta tuotti se, että kellutus on ehtinyt olla käytössä jo kymmenen vuotta, eikä vertailua entisen ja nykyisen tilanteen välillä ollut helppoa tehdä. Erityisesti sellaiset haastateltavat henkilöt, joiden työsuhde oli alkanut vasta kellutuksen käyttöönoton jälkeen, kokivat haastavaksi, elleivät jopa mahdottomaksi, verrata nykyistä kokoelmaa entiseen sen kaikilla osa-alueilla.

Aineistonkeruuta hankaloitti haastattelijan kokemattomuus vastaavista tilanteista. Muutamilla tarkentavilla kysymyksillä aineistosta olisi oletettavasti saatu monipuolisempi ja syvällisempi, sillä nyt osa vastaajista antoi oma-aloitteisesti hyvinkin monimuotoisia vastauksia, kun taas osa olisi voinut kaivata haastattelijalta enemmän kannustusta vastauksiensa täydentämiseen. Vastaavasti väärinymmärrykset kysymysten muotoiluissa ja termistössä, esimerkiksi puhuttaessa aineistojen katoamisesta niiden poisvalumisen sijaan, aiheuttivat sen, että osaan kysymyksistä vastattiin herkästi aiheen vierestä. Tämänkaltaiset tilanteet olisi voitu ennaltaehkäistä määrittelemällä keskeisimmät termit lyhyesti kussakin haastattelun teemaosiossa.

6.2 Mahdollisuudet jatkotutkimukselle

Kelluvat kokoelmat ovat tulleet jäädäkseen, eikä niiden määrä ole oletettavasti ainakaan vähenemässä lähivuosina. Tämän vuoksi aiheesta kaivataan laadukasta tutkimusta, jotta kirjastojen olisi tulevaisuudessa yhä helpompi tehdä päätös kellutuksen soveltuvuudesta

niiden tarpeisiin sekä löytää ne tavat ja käytännöt, joiden avulla kellutuksesta on mahdollista saada irti kaikki mahdollinen hyöty.

Tässä tutkimuksessa saadut tulokset perustuivat ainoastaan kirjastohenkilökunnan arvioihin siitä, kuinka aineistot liikkuvat kellutuksessa. Useat haastateltavat ilmaisivat ääneen epävarmuutta omista tiedoistaan, vaikka osasivatkin itse haastattelutilanteessa vastata kattavasti heille esitettyihin kysymyksiin. Jotta aineistojen liikkeistä saataisiin kuitenkin vielä varmempaa tietoa, pitäisi kirjastojen kehittää aineistonseurantakeinojansa ja parantaa kellutuksen tilastointia. Tämä lienee kehityssuunta, jota kohden ollaan menossa kellutuksen yleistyessä ja kirjastojärjestelmiin sisäänrakennettujen tilastointivälineiden parantuessa.

Jatkotutkimuksen kannalta olisi mielenkiintoista laajentaa tarkastelua myös muihin Suomessa kelluttaviin kirjastoihin, jotta vertailukohtia saataisiin monipuolisemmin ja kattavammin. Vääriskoski-Kaukasen (2017) pro gradu -tutkielmassa tämänkaltaisen vertailun kohteena oli toki jo neljä Suomen kaupunginkirjastoa, mutta tarkastelu keskittyi ennemminkin kelluvan kokoelman käyttöönottoon, josta kokoelmat ja aineistojen liikkuminen olivat vain pieni osa. Lisäksi kelluttavien kirjastojen joukkoon on tämän jälkeen liittynyt useita muita kirjastoja, jotka olisi mielekästä lisätä tutkimuksen piiriin. Toinen mahdollisuus olisi tarkastella kellutusta vieläkin laajemmin kansainvälisellä tasolla, jolloin tutkimukseen saataisiin mukaan myös varhaisimpia kelluvan kokoelman edelläkävijäkirjastoja.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena oli selvittää, miten kellutus vaikuttaa yleisten kirjastojen kokoelmiin ja aineistojen liikkumiseen. Tätä varten tutkimuksessa tarkasteltiin Tampereen ja Jyväskylän kaupunginkirjastoja, joista kummastakin haastateltiin asiantuntijoina nykyistä kirjastohenkilökuntaa.

Tutkimuksen tulosten mukaan kellutus muodostaa kirjastoyksiköihin monipuolisia ja laadukkaita kokoelmia, joita asiakkaiden lainauttumat ja mielenkiinnonkohteet muokkaavat omanlaisikseen. Aineistojen kertyminen ja katoaminen on tästä johtuen yksikkökohtaista ja toisinaan jopa arvaamatonta, mutta tavallisimmin aineistoa kertyy pieniin kirjastoihin ja sitä valuu pois suuremmista kirjastoista.

Kokoelmatyössä korostuvatkin erilaiset aineistojen tasaamiskeinot, kuten myös havainnointi ja tehokkaasti tehdyt poistot. Toimivalla kokoelmatyöllä voidaan kompensoida kellutuksessa tapahtuvaa aineistojen epätasaista liikettä ja varmistua, että kokoelmat pysyvät tasapainossa. Tulosten perusteella näyttääkin siltä, että kellutuksen myötä syntyvät kokoelmat mukailevat pääasiassa kirjastojen tavoitteita siitä, millaisiksi ne haluavat kokoelmiensa rakentuvan. Tulokset tukevat pääpiirteissään myös aikaisempaa kellutuksesta tehtyä tutkimusta.

Tutkimuksen tulokset hyödyttävät erityisesti kirjastoja, jotka harkitsevat kellutuksen käyttöönottoa tulevaisuudessa, mutta vertailun kannalta myös sellaisia kirjastoja, joissa kellutus on ollut jo valmiiksi käytössä. Erityisesti aineistojen liikkuminen on sellainen kellutuksen osa-alue, josta ei ole juuri tarjolla varhaisempaa tutkimustietoa.

LÄHTEET

Agee, J. 2005. Collection evaluation: a foundation for collection development. *Collection Building*, 24(3), 92-95.

Alastalo, M., Åkerman, M. & Vaittinen, T. 2017. Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen ym. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 214-232.

Bartlett, W. K. 2012. Floating Down the Cuyahoga. Teoksessa Nann Blaine Hilyard (toim.) *Take the plunge! Implementing floating collections in your library system*. *Public Libraries*, 51(3), 13–20.

Bartlett, W. K. 2014. *Floating collections. A collection development model for long-term success*. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited.

Bray, H. & Langstaff, G. 2007. Does it matter where the books are shelved. *PNLA Quarterly*, 72(1), 19, 26.

Burman, E. & Brage, C. 2016. Implementing Floating Collections: To Float or to Sink? A case study. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 5(1), 201-209.

Canty, A. B. 2012. Floating collections at the Edmonton Public Library. *Evidence Based Library and Information Practice*, 7(1), 65-69.

Carlsson, T. 2014. När det flyter fritt – hur funkar det. *Biblioteksbladet*, (1), 4-7.

Coopey, B., Eshbach, B. & Notartomas, T. 2016. Floating collection in an academic library: An audacious experiment that succeeded. *Journal of Access Services*, 13(3), 166-178.

Cress, A. 2004. The Latest Wave. *Library Journal*, 129(16), 48-50.

Evans, G. E. 2012. *Collection management basics*. Sixth edition. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, an imprint of ABC-CLIO, LLC.

Glover, C. & Langstaff, G. 2006. Floating collections within a consortium: Or, does it matter where the materials are shelved? *PNLA Quarterly*, 71(1), 12-13.

Gregory, V. L. 2011. Collection development and management for 21st century library collections: An introduction. New York: Neal-Schuman Publishers.

Helsingin kaupungin kulttuuri- ja vapaa-aikalautakunta. 2018. Kaupunginkirjaston aineiston logistiikka- ja kellutusjärjestelmän hankinta. Päätöstiedote 10.04.2018/7. <https://www.hel.fi/static/public/hela/Kulttuuri-_ja_vapaa-aikalautakunta/Suomi/Paatostiedote/2018/KUVA_2018-04-10_Kuvalk_7_Pt/index.html> (käytetty 12.4.2018)

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2015. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2014. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Horton, V., Gaetz, I. & Smith, B. 2010. Growth management solutions. Teoksessa Valerie Horton & Bruce Smith (toim.) Moving materials: Physical delivery in libraries. Chicago: American Library Association.

Johal, J., & Quigley, T. 2012. Six years of floating collections: The Vancouver experience. Teoksessa Nann Blaine Hilyard (toim.) Take the plunge! Implementing floating collections in your library system. Public Libraries, 51(3), 13–14.

Johnson, P. 2009. Fundamentals of Collection Development and Management. Chicago: American Library Association.

Jyväskylän kaupunginkirjasto. 2011. Keski-Suomen maakuntakokoelman aineistovalinnan periaatteet.

<https://jkl.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/49675_PKKJ_aineistovalinnan_periaatteet_paivitetyt_2011.pdf> (käytetty 12.3.2018)

Jyväskylän kaupunginkirjasto. 2015. Kokoelmatyökalun suunnittelu kelluvalle kokoelmalle. Vuoden 2015 AVI-hanke.

<<http://hankkeet.kirjastot.fi/hanke/kokoelmaty%C3%B6kalun-suunnittelu-kelluvalle-kokoelmalle>> (käytetty 7.3.2018)

Kressler, T., Gaffney, J., Bartel, C., Nesbit, R. & Zielinski, M. 2012. We transitioned to floating collections and all I got was this t-shirt. Teoksessa Nann Blaine Hilyard (toim.)

Take the plunge! Implementing floating collections in your library system. Public Libraries, 51(3), 16-17.

Laki yleisistä kirjastoista. 29.12.2016/1492.

<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492>> (käytetty 14.2.2018)

Martikainen, H. 2015. Jyväskylän kelluva kokoelma. Yleisten kirjastojen neuvoston kevätkokous 17.4.2015. <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/YKN-2015_Kevat_esitys_Hanna-Martikainen_kelluva_kokoelma.pdf> (käytetty 14.3.2018)

Mäkinen, R. & Wilén, R. 1992. Kirjastokokoelmien evaluointi: Teoriasta toteutukseksi : kokoelmien evaluointi -täydennyskoulutusohjelman tulokset. Tampere: Tampereen yliopisto.

Obydzińska, B. A. 2016. Floating Collections. An Alternative Concept in Library Collection Management. Folia Bibliologica, 58, 119.

Rutherford, N. 2016. To float or not to float. Inside Nashville PL's examination of the method's performance. Library Journal, 141(6), 46-48.

Saastamoinen, M & Saloniemi, M. 2017. Kirjat alkoivat kellua Espoon ja Vantaan kirjastojen välillä. <https://www.helmet.fi/fi-FI/Tapahtumat_ja_vinkit/Uutispalat/Kirjat_alkoivat_kellua_Espoon_ja_Vantaan> (käytetty 23.4.2018)

Sullivan, K. 2004. Beyond the cookie-cutter selection. Library Journal, 129(11), 44-46.

Suomen yleisten kirjastojen tilastot. 2018. <<http://tilastot.kirjastot.fi>> (käytetty 14.4.2019)

Tampereen kaupunginkirjaston kokoelmapolitiikka. 2014. Tampere: Tampereen kaupunginkirjasto. (Aineisto tekijän hallussa.)

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vilka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus. <<https://www-ellibslibrary-com.helios.uta.fi/reader/9789524517560>> (käytetty 12.3.2018)

Vääriskoski-Kaukanen. 2017. Asiakkaiden näköinen kokoelma: kelluvan kokoelman käyttöönotto yleisissä kirjastoissa. Tampereen yliopisto. Viestintätieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Wilén, R. & Kortelainen, T. 2007. Kirjastokokoelmien kehittämisen ja arvioinnin perusteet: teoria, menetelmät, käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Yleisten kirjastojen neuvosto 2016. Yleisten kirjastojen suunta 2016–2020. <www.kirjastot.fi/neuvosto/suunta> (käytetty 13.2.2018)

LIITE 1: Haastattelurunko

1. Vastaajan taustatiedot

- 1.1. Tehtävänimike
- 1.2. Työnkuva
- 1.3. Työvuodet kirjastoalalla
- 1.4. Työvuodet nykyisessä kirjastoyksikössä

2. Kirjaston taustatiedot

- 2.1. Kuvaile kirjastonne asiakaskuntaa.
- 2.2. Kirjaston kävijämäärät

3. Kokoelman rakentuminen

- 3.1. Kuvaile kirjastoyksikkönne kokoelmaa ennen kellutuksen aloittamista.
- 3.2. Oletteko tietoisesti rakentaneet kirjastoonne jotakin tietynlaista kokoelmaa?
 - 3.2.1. Mikä on sen tilanne kellutuksen myötä?
- 3.3. Minkälaisia kokoelmia kirjastoonne on syntynyt kellutuksen käynnistyttyä?
 - 3.3.1. Onko siellä kokoelmia, joita ennen kellutusta ei ollut?
- 3.4. Mitkä aineistot kelluvat?
 - 3.4.1. Onko yksikössänne erikoiskokoelmia tai aineistoja, jotka eivät kellu?
- 3.5. Minkä aineistojen kohdalla kellutuksen vaikutukset ovat parhaiten nähtävissä?
- 3.6. Minkä aineistojen kohdalla kellutus ei juuri ole nähtävissä?

4. Aineiston kertyminen, katoaminen ja tasaaminen

- 4.1. Millaista aineistoa kirjastoonne kertyy?
- 4.2. Millaista aineistoa kirjastostanne katoaa?
- 4.3. Minkä syiden arvelet vaikuttavan aineistojen kertymiseen tai katoamiseen?
- 4.4. Miten aineistojen katoamista tai kertymistä on pyritty ratkaisemaan?
- 4.5. Millaisia aineiston tasaamiskeinoja kirjastossanne on käytössä?
 - 4.5.1. Onko käytössänne erillistä työkalua, joka auttaa aineistojen tasaamisessa? Millainen?
 - 4.5.2. Mikäli tällaista työkalua ei ole käytössä, miksi ei?

4.5.3. Onko tällaisen työkalun hankkimista suunniteltu?

5. Keskittäminen

- 5.1. Millä tavoin aineistonvalinnan keskittäminen näkyy kirjastoyksikkönne kokoelmissa?
- 5.2. Kuinka paljon uutuusaineistoja kirjastoyksikössänne näkyy?

6. Aineiston liikkuminen

- 6.1. Minkä asioiden arvelet vaikuttavan aineiston kiertomääriin?
- 6.2. Minkälaista kaavaa aineistojen liikkuminen kirjastostanne muihin kirjastoihin noudattaa? Liikkuuko teiltä aineistoa enemmän tiettyihin yksiköihin vai onko liike tasaista tai satunnaista kaikkien kirjastojen välillä?
 - 6.2.1. Entä aineistojen liikkeessä muista yksiköistä teille?
 - 6.2.2. Mitkä syyt tähän mielestäsi vaikuttavat?
- 6.3. Kuinka paljon aineistoa liikkuu teiltä pääkirjastoon?
- 6.4. Kuinka paljon aineistoa liikkuu pääkirjastosta teille?
- 6.5. Miten nämä määrät pääkirjaston kanssa ovat muuttuneet kellutuksen käyttöönoton jälkeen?

7. Fyysiset tilat

- 7.1. Miten aineiston liikkuminen on näkynyt kirjastonne säilytystiloissa?
- 7.2. Millaisia haasteita kellutus aiheutti tai aiheuttaa yhä edelleen tilankäytössä?
 - 7.2.1. Miten nämä haasteet on pyritty ratkaisemaan?
- 7.3. Miten hyllyjärjestystä on muutettu kellutuksen seurauksena?

8. Asiakkaat kelluttajina

- 8.1. Kuinka tietoisia asiakkaat ovat olleet kellutuksesta ja sen vaikutuksista?
- 8.2. Miten asiakkaat hyödyntävät kellutusta?
- 8.3. Minkälaista palautetta asiakkaat ovat antaneet aineistojen saatavuudesta?
- 8.4. Miten kellutus on vaikuttanut asiakkaiden varaustottumuksiin?

9. Lopuksi

- 9.1. Onko vielä jotain, mitä haluat lisätä? Tuleeko mieleesi jotakin kellutukseen liittyvää, joka ei tullut esiin haastattelussa?